

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra slovanských jazyků a literatur
Oddělení českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Problematika narušení komunikačních schopností

Vypracoval: Kateřina Kokrdová
Vedoucí práce: PhDr. Milena Nosková, Ph.D.

České Budějovice 2016

PODĚKOVÁNÍ

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce paní PhDr. Mileně Noskové, Ph.D. za cenné rady a připomínky, které mě směřovaly ke zdárnému vypracování této práce. Dále bych ráda poděkovala centru Klinické logopedie v Havlíčkově Brodě, zejména paní Mgr. Michaele Dubské a také Michaelé Sabolové, logopedické asistentce v MŠ Štoky, na základě jejichž ochoty a poskytnutých rad byla zpracována praktická část bakalářské práce. V neposlední řadě bych chtěla velice poděkovat celé své rodině za bezmeznou podporu po celou dobu studia.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že tato práce je mým původním dílem, zpracovala jsem ji samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 4. ledna 2016

.....

Kateřina Kokrdová

ANOTACE

Bakalářská práce popisuje problematiku narušení komunikačních schopností, které se nejčastěji vyskytují u dětí. Součástí práce je teoretický popis vybraných vad řeči a známé způsoby, které se běžně aplikují pro jejich odstranění. Poznatky získané z teoretické části budou použity jako podklad pro praktickou část, kdy budou pozorováni tři jednotlivci navštěvující logopedické centrum. Nejdříve bude identifikována konkrétní vada řeči a následně bude provedeno sledování jejího odstranění za použití vhodně zvolených metod a způsobů dle uvážení logopeda.

ANNOTATION

Bachelor thesis describes the problem of communication disorders that are most commonly found in children. Part of this work is a theoretical description of the selected speech defects and known ways that are commonly applied to eliminate them. The knowledge gained from the theoretical part will be used as the basis for the practical part, when they observed three individuals visiting the speech therapy centre. At first, it will be identified by a specific defect in the speech and then monitoring its removal will be carried out using the selected methods and ways of speech therapist's discretion.

OBSAH

Seznam použitých zkratk a symbolů	8
Úvod	7
Teoretická část.....	8
1 Řeč a slovo	8
1.1 Obecná definice řeči.....	8
1.2 Řeč, jako sdělovací prostředek.....	8
1.2.1 Vznik lidské řeči.....	8
1.2.2 Vývoj dětské řeči	9
1.2.3 Schopnost řeči	10
1.2.4 Prostředky sdělovací.....	10
1.3 Základní prvky komunikace.....	11
1.3.1 Mluva.....	11
1.3.2 Mluvení.....	11
1.3.3 Jazyk	11
2 Výchova řeči.....	12
2.1 Výchova řeči a prevence vad	12
3 Logopedická komunikace.....	13
3.1 Co je to logopedie	13
3.2 Logopedie po metodologické stránce.....	13
3.2.1 Vztah logopedie k jiným vědám.....	14
3.2.2 Význam logopedie.....	15
3.2.3 Úkoly logopedie v teorii a v praxi.....	16
3.2.4 Prostředky logopedie	17
3.2.5 Logopedické cíle	19
3.2.6 Historie logopedie	19
4 Reflexní základ sdělování.....	25

4.1	Základní pojmy reflexní teorie.....	25
4.2	Reflexní okruh.....	27
4.2.1	Poruchy reflexního okruhu.....	28
5	Význam nervové činnosti pro řeč.....	29
5.1	Vztah řeči a motoriky.....	29
5.2	Vztah řeči a zraku.....	29
5.3	Vztah řeči a intelektu.....	29
5.4	Vztah řeči a myšlení.....	29
6	Vývoj řeči.....	31
6.1	Fyziologie mluvního a sluchového analyzátoru.....	31
7	Fonetika.....	35
7.1	Mluvní orgány.....	36
8	Dělení hlásek českého jazyka.....	37
8.1	Samohlásky.....	38
8.2	Dvojhásky.....	38
8.3	Souhlásky.....	38
8.3.1	Dělení českých konsonantů.....	39
8.4	Fonologická realizace prvků řeči.....	41
8.5	Modulační faktory souvislé řeči.....	42
8.6	Vývoj dětské výslovnosti.....	43
9	Správná a vadná výslovnost jednotlivých hlásek.....	44
9.1	Vada výslovnosti u hlásek „P“, „B“, „M“.....	44
9.2	Vada výslovnosti u hlásek „F“, „V“.....	44
9.3	Vada výslovnosti u hlásek „T“, „D“, „N“.....	44
9.4	Vada výslovnosti u hlásek „C“, „S“, „Z“.....	45
9.5	Vada výslovnosti u hlásek „Č“, „Š“, „Ž“.....	45
9.6	Sigmatismus.....	46
9.7	Vada výslovnosti hlásky „L“.....	47

OBSAH

9.8	Rotacismus	47
9.9	Rotacismus bohemicus.....	48
9.10	Vada výslovnosti u souhlásek „Ť“, „Ř“, „Ň“	49
9.11	Vada výslovnosti u souhlásky „J“	49
9.12	Vada výslovnosti u souhlásek měkkopatrových	49
9.13	Vada výslovnosti u souhlásky „Ch“	50
9.14	Vada výslovnosti u souhlásky „H“	50
9.15	Nežádoucí důsledky vad výslovnosti	50
9.16	Vyšetření výslovnosti.....	51
	Praktická část.....	52
10	Pozorování dětí s narušenou komunikační schopností.....	52
10.1	Otázky pozorovací části	52
10.2	Centrum Klinické logopedie	53
10.2.1	Poznatky z praxe v centru Klinické logopedie	53
10.2.2	Pozorování dětí s vadami řeči v centru Klinické logopedie	61
10.3	Logopedická péče v mateřské škole.....	66
10.4	Poznatky z praxe	71
	Závěr.....	73
	Seznam příloh.....	77

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK A SYMBOLŮ

- A4 [-] Formát velikosti papíru
- IALP [-] International Associations of Logopedies and Phoniatics,
Mezinárodní asociace logopedů a foniatrů
- MŠ [-] Mateřská škola
- ORL [-] Otorhinolaryngologie, chirurgický lékařský obor
- X [-] Rozpor, kontrast
- ZŠ [-] Základní škola

ÚVOD

Bakalářská práce s názvem: „Problematika narušení komunikačních schopností“ se skládá z teoretické a praktické části (pozorování). Bakalářská práce se zaměřuje na narušení komunikačních schopností hlavně u dětí.

Teoretická část je zaměřena všeobecně na oblast logopedie. Vymezuje pojem komunikace, jakožto nejdůležitější proces dorozumívání se, výměny informací, sdělování poznatků, pocitů, zkušeností a je projevem lidského chování a jednání. Potřebu komunikace a sociálního kontaktu s ostatními má každý jedinec. Dochází k odrážení vztahů mezi lidmi, formování postavení a identifikaci se společností. Komunikační schopnost se u každého jedince rozvíjí po celý život a k největšímu rozvoji dochází právě v raném věku. Proto se tato bakalářská práce zaměřuje hlavně na tuto oblast, která je jednou z nejdůležitější pro vývoj a utváření osobnosti jedince.

Logopedie je chápána jako speciálně pedagogická disciplína, která se zabývá rozvojem, výchovou a vzděláváním osob stížených vadami sdělovacího procesu, které jsou dále popsány v teoretické části bakalářské práce.

Další oddíl je věnován fonetice, jako vědnímu oboru, který úzce spolupracuje s logopedií. Následuje charakteristika samohlásek, souhlásek, dvojhásek a detailní popis správné a vadné výslovnosti jednotlivých hlásek. Podle autorek logopedických publikací Jiřiny Klenkové a Dany Kutálkové jsou dále nastíněny nejběžnější typy poruch řeči.

Na prevenci poruch řeči, které vycházejí zejména z rodinného prostředí, je upozorňováno v průběhu celé teoretické části. Teoretickou část uzavírají nežádoucí důsledky, které mohou ovlivnit nadále vývoj dítěte spolu s běžným vyšetřením výslovnosti, jakožto prevencí.

Praktická část bakalářské práce je věnována výzkumu, který byl prováděn v centru Klinické logopedie a mateřské škole. Zde bylo cílem pozorovat průběh léčby a pro úplnou představu bylo vybráno několik dětí s různým stupněm vad řeči. Praktická část také uvádí rozdíly mezi logopedem a logopedickým asistentem.

Bakalářská práce je určena široké veřejnosti a slouží jako souhrn problémů, které se týkají logopedie.

TEORETICKÁ ČÁST

1 ŘEČ A SLOVO

Na úplném začátku bylo stvořeno slovo. Slovo je důležitou součástí, která společně utváří problematiku logopedické prevence. Bez slova by nemohla vzniknout životně důležitá komunikační schopnost, kterou je řeč.

1.1 Obecná definice řeči

Pojem řeč (Sprache, speech či parole) byla předmětem zkoumání rozsáhlých literatur a významných osobností české i zahraniční lingvistické sféry. Řeč je rozvíjena od počátku svého fylogenetického a ontogenetického vývoje. [12]

Otázkou zůstává, co je to vlastně řeč? Co vyjadřuje? Co představuje? Pro tuto otázku není snadná odpověď. Definice, ať už krátkých, dlouhých, odborně či laicky řečených je spousta. Lidská řeč je nejsložitější pohybový výkon lidského intelektu, jehož se účastní pohyby svalstva ústrojí dýchacího, hlasového a hláskovacího. Při vysvětlování tohoto pojmu je brána zřetel také na společenský a individuální charakter řeči. Dle názoru psychologa F. Kratiny, který řeč pojímá jako hlavní prostředek sociálního kontaktu. [12]

1.2 Řeč, jako sdělovací prostředek

Ze sociální funkce řeči vyplývá, že pokud individuum sděluje city, emoce a myšlenky pomocí svého chování, za podmínky účasti dvou a více osob, jedná se o sociální funkci řeči. Jedna z osob projev vykonává a druhá, která konkrétní projev vnímá. Řeč je chápána i jako určitý projev chování, kdy jednou z hlavních funkcí je funkce sdělovací neboli komunikační. [5]

1.2.1 Vznik lidské řeči

Na otázku, jak vznikla lidská řeč, nebyla nikdy dána konkrétní odpověď. Byla zde celá řada významných osobností, které se zasloužily o seriózní vědecké výzkumy. Zatím největší osvětlení do této nauky přinesli se svou teorií Ivan Petrovič Pavlov a učení Bedřicha Engelse. Člověk byl odlišen od ostatních tvorů a právě díky řeči se stal opravdovým člověkem. Všem těmto událostem přecházel dlouhý vývoj, který nám přinesl řeč takovou, jakou dnes využíváme.

Zvukové projevy byly pozorovány nejprve u zvířat, které tyto předstupně řeči vázané na hlas využívaly pro vyjádření radosti, smutku či bolesti. Některé zvuky byly gradovány a znamenaly určitou hybnou reakci stáda apod.

Nejdůležitějším a nejvyšším mezníkem ve vývoji je schopnost vzájemného sdělování a dorozumívání řeči i jinými prostředky, kterými jsou psaní, čtení, mimika a důležitou část tvoří také gestikulace. Avšak touto schopností byl obdařen pouze člověk. Zvuky zmiňované výše se nezaprou ani u samotného člověka. Objevují se například při projevu radosti a křiku dítěte. Dále mohou být pozorovány v krajních situacích, kdy člověk nemá své pocity zcela pod kontrolou vlivem nečekané až extrémně nepříjemné situace. Poté člověk své pocity může vyjadřovat právě nekontrolovaným křikem.

Důležitým prvkem při vytvoření řeči byl vzájemný kontakt lidí, kteří spolu byli v neustálém a každodenním kontaktu. Z původně neartikulovaných zvuků postupně vznikaly zvuky artikulované. Na tom se nejvíce podílelo postupné utváření anatomicko-fyziologických podmínek. [13]

Různě obměňované zvuky a gesta se spojovaly s určitými životními situacemi a stávaly se signály těchto situací. Tento okruh zvuků a gest se ve společnosti pralidí postupem času rozšiřoval, což mělo za následek vznik prvních slov. Nejdůležitější činitel ve zdokonalování řeči byla společná práce, tedy lidé došli až k tomu, že si měli navzájem co říci. Tímto způsobem řeč dospěla k funkci sdělovací a pojmenovací, kterou má jen člověk a je součástí abstraktního myšlení, vědy, kultury. Řeč je nejvíce využívána v mluveném projevu, ale nesmí být opomenuta ani řeč psaná, která vznikla na základě rozvinuté řeči mluvené. Mluvené slovo v historii postupně sílilo, čehož si byli vědomi již staří filozofové a státníci. [5], [13]

1.2.2 Vývoj dětské řeči

Řeč se u dítěte vyvíjí v odlišných podmínkách, než jak tomu bylo u historického vývoje řeči u člověka. Řeč dítěte vzniká v prostředí hotové řeči a na podkladě zděděné schopnosti naučit se mluvit. Jako první hlasový projev je křik u novorozence. Takováto změna je považována za reakci na změnu dýchání. Avšak kolem 6. týdne začíná hlas měnit svou intenzitu a rozsah. Kolem 12. týdne se dítě projevuje spokojeným broukáním, které vyjadřuje pocit libosti. V další fázi takzvaného pudového žvatlání se rodiče domnívají, že se jedná o první slůvko dítěte. Jedná se ale pouze o hru mluvidel. Žvatlání pudové se vyskytuje u dětí od narození hluchých. Za to při takzvaném žvatlání

napodobovacím se dítě snaží opakovat vlastní zvuky a zvuky, které slyší v okolí. Časově lze toto období zařadit do prvního roku života dítěte.

Kolem prvního roku dítě začíná rozumět některým slovům, ne však v jejich plném významu. V tomto období se dítě snaží projevovat a napodobovat řeč dospělých. Toto stádium můžeme nazvat jako tzv. slovověta, kdy začínají vznikat jednoduchá slova spojená do jednoduchých vět. Kolem roku a půl dítě začíná užívat věty, nejdříve dvou až tříslavné, později víceslovné. Ve dvou letech mluví v krátkých větách. Gramatická struktura vět se postupně zdokonaluje a narůstá i slovní zásoba. Kolem třetího roku zná dítě již několik tisíc slov. Většina dětí ve třech letech souvisle mluví. V této fázi dokáže dítě popsat, co vnímá. Kolem šestého roku je u dítěte vrcholovou fází souvislá a gramaticky správná řeč. Avšak k úplné fixaci dochází až kolem 7. roku. Pro vývoj dětské řeči jsou známá některá fakta jako například ta, že dívky mluví dříve než chlapci.

Celková přítomnost rodičů v tomto vývoji je nezbytná, i když je dítě ve fázi, kdy nerozumí slovům. Stále je třeba, aby rodiče na dítě přímo mluvili. Velmi důležité pro vývoj řeči jsou i obrazové podněty, které upoutají zrak dítěte. Pro celkový vývoj řeči u dítěte je nejdůležitější kladný citový vztah, dítě se učí mluvit podle osob, které má rádo. Avšak rodiče by neměli na dítě vyvíjet tlak, aby vývoj urychlili. Vše má svůj přirozený vývoj a ten je nutný pouze podpořit. [5]

1.2.3 Schopnost řeči

Schopnost řeči bývá dána hlavně individuální výkonností nervového systému, která ovlivňuje smyslové i hybné orgány. V obecné rovině je řeč schopnost, kterou má každý jedinec, je to tedy schopnost individuální a je zároveň i schopností všeobecně lidskou. Řeč bývá specifikována jako určitá lidská činnost. Jedná se o určité lidské projevy a způsoby navazování kontaktu s okolím. Projevem individuálním se stává z důvodu různorodosti fyziologických funkcí a vlivem působení sociálního prostředí. U patologických nálezů je mluveno o poruchách řeči. [5]

1.2.4 Prostředky sdělovací

K výrazovým sdělovacím prostředkům patří veškeré formy lidské signalizace nesoucí informaci. Sdělovací prostředky jsou děleny na slovní a neslovní. Za slovní sdělovací prostředky jsou považovány mluvené i psané projevy. K neslovním projevům

jsou řazeny přirozené i umělé posunky, mimika, různé druhy gestikulace a vědomé i nevědomé chování, které jsou souhrnně označovány jako nonverbální komunikace. [3]

1.3 Základní prvky komunikace

Aby byla postihnuta celá škála základních a velmi důležitých pojmů, je třeba blíže specifikovat pojem mluva, mluvení a v neposlední řadě jazyk. [13]

1.3.1 Mluva

Mluva je způsob užívání výrazových prostředků, které jsou utvářeny pomocí mluvních orgánů. Obsahem je mluva vzrušená, klidná, radostná či hněvivá. A to vše podléhá citovému rozpoložení a náladám. Mluva také podléhá napodobování, tudíž některé způsoby mluvy mohou být pozorovány u celých skupin lidí či pouze jedinců.

1.3.2 Mluvení

Naopak mluvení je aktuální probíhající děj, kterým se mluva realizuje. Jedná se o výkon mluvidel, ve kterých se vytvářejí hlásky. Veškerý výkon je řízen nervovou činností. Mluvení je soubor velmi jemných, odlišných zvuků, které jsou složeny v určitém pořadí do pevných celků.

1.3.3 Jazyk

Dále je nutno definovat pojem jazyk. Jazyk (= Sprache, language či language) je souhrn výrazových prostředků a vyjadřovacích způsobů, které byly ve společnosti vytvářeny celkem zvaným národ. Na rozdíl od řeči, která je výkonem individuálním, zůstává jazyk jevem a procesem společenským.

2 VÝCHOVA ŘEČI

2.1 Výchova řeči a prevence vad

Výchova řeči je rozvíjení schopnosti sdělování. Je to tedy učení jedince, jak správně užívat řeč. Výchova řeči zobecňuje veškeré abstraktní a logické myšlení, které je běžně v komunikaci využíváno. Výchova řeči je výchovou člověka jako celku, která ho vede jak k moralizování, tak i k vědě a umění. Je to určitý koncept, díky kterému je člověk opravdu člověkem. Je třeba tuto složku rozvíjet a budovat u jedince po všech stránkách a přiklánět se k možnostem, kterými jedinec disponuje v určitém věku. Vyskytují se zde snahy předcházet možným poruchám nebo vadám v řeči, kdy dochází k jejich postupnému odstraňování. K odstranění vad a poruch řeči je použito speciálně výchovných prostředků, které jsou plně v kompetenci logopedie. [6], [7],[14]

3 LOGOPEDICKÁ KOMUNIKACE

3.1 Co je to logopedie

Název logopedie je složen ze dvou řeckých slov: „logos“ – řeč a „paideia“ – výchova. V některých zemích se místo přeloženého názvu „Logopedie“ používají jiná pojmenování. Například v anglosaských zemích se užívá název „Speech therapy“, tj. terapie řeči. Odborný pracovník je označován jako „Speech therapist“ tedy terapeut řeči. V Americe označujeme odborného pracovníka logopedie jako „Speech correctionist“, tj. nápravce řeči. Naopak ve Francii a Itálii se logopedická činnost nazývá ortofonie.

V nejširším pojetí znamená logopedie výchovu správné řeči. Výchova řeči je zároveň i výchovou člověka v jeho nejvyšších hodnotách. [2], [5]

Jedná se o zdravotnický obor, který se zabývá fyziologií a patologií mezilidské komunikace. Patří sem rozvoj různých forem, komunikace, výzkum, diagnostika, terapie, prevence a profylaxe. Všeobecně známá definice logopedie je: *„Logopedie je speciálně pedagogická disciplína, která se zabývá rozvojem, výchovou a vzděláváním osob stížených vadami a poruchami sdělovacího procesu“* (Sovák, 1974, str. 145).

Většina laiků trpí utkvělou představou, že logopedie obsahuje pouze neustálé opakování slov, hlásek a říkanek, ačkoli tomu tak není. Logopedie se snaží zamezit poruchám v dorozumívání a zároveň předcházet potížím, které vznikají. Dále je vyvíjena snaha tyto potíže úspěšně a co nejdříve odstranit. Pokud již problémy vznikly, ať už z důvodu přehlédnutí či se jim nedalo zabránit, je třeba především najít příčinu a pomocí vhodně zvolených postupů redukovat výskyt vad a v ideálním případě je zcela zamezit. Poté dochází k nápravě pomocí odborných metod tzv. reedukace. Co se týče diagnostiky léčby a postupů při odstraňování vad řeči, má vždy poslední slovo odborník – logoped. [5]

Česká logopedie se zabývá třemi důležitými složkami. Receptivní složka zabývající se vadami sluchu, čtení a jejich důsledky. Centrální a expresivní složka pojednávající o poruchách vad řeči, hlasu i psaní.

3.2 Logopedie po metodologické stránce

Logopedii po stránce metodologické dělíme na několik skupin, které se zaměřují:

- I. Na výzkum rozvíjení sdělovacích funkcí a na výzkum dítěte, které trpí poruchou sluchu nebo řeči. Výzkum je prováděn dlouhodobým pozorováním dítěte, kde se klade důraz na jeho psychiku, osobnost a vliv prostředí, které ho obklopuje. Logopedie využívá při vyšetření a pozorování tzv. metody registrační, tedy metody grafické, zvukové a hodnotí zvlášť výsledky dlouhodobého pozorování.
- II. Na vypracování speciálně výchovných metod a jejich aplikování v praxi. Máme zde metody:
 - a) Preventivně výchovné, které jsou využity například u vývojových poruch. Preventivně výchovné metody se tedy zaměřují na vytváření a rozvíjení správné řeči.
 - b) Ke speciálně výchovným metodám dále zařadíme kompenzaci a reedukaci. Kompenzace je chápána jako nahrazení nevyvinuté nebo porušené oblasti jednoho analyzátoru, který bývá kompenzován analyzátozem jiným. Například pokud je člověk neslyšící, vynahrazuje si sluch zrakem, a pomocí zraku odezírá ze rtů.
Reedukací řeči rozumíme nápravu řeči, rozvíjení nevyvinuté nebo porušené řeči, pomocí speciálních výchovných metod.

Kompenzace a reedukace jsou základními metodami takzvané péče návratné.
- III. Rehabilitace se snaží všemi možnými prostředky výchovy zapojit jedince do společnosti. [12]

3.2.1 Vztah logopedie k jiným vědám

Nejužší vztah má logopedie ke speciální pedagogice, se kterou se velmi často prolíná. Ať už je to při práci se slabomyslnými dětmi, stíženými vadami sluchu nebo řeči. Pro logopedickou péči v nemocničních školách je nutné mít znalosti z oboru somatopedie.

Avšak nejbližší vztah má logopedie k pedagogice a k psychologii. Neodmyslitelnou částí, která se logopedie dotýká, je fonetika. Jak v teorii, tak i v praxi je znalost o zvukové stránce řeči nepostradatelná. Znalosti o zvukové stránce řeči jsou

nepostradatelné v hodnocení sluchových poruch či v nauce o hláskách, kterých je zapotřebí při odstraňování poruch výslovnosti.

Samozřejmě logopedie může být spojována i s některými lékařskými obory. Při patologických stavech mluvních orgánů zasahuje do krčního a ušního lékařství. Při poruchách skusu a výslovnosti zasahuje do stomatologie, a při poruše řeči způsobené rozštěpem patra hraničí s plastickou chirurgií. S psychologickými obory logopedie hraničí při ošetřování nemluvicích dětí, u nichž je podezření na slabomyslnost apod.

Avšak logopedie nesmí být řazena ani zaměňována s foniatrií, tj. klinický obor, který se zabývá fyziologií a patologií řeči, hlasu, sluchu a terapií chorob tímto způsobených. Logopedie je a vždy bude oborem pedagogickým, nikoli lékařským. Stejně tak jako nemůže být logopedie součástí lékařského oboru, tak ani například pediatrie nemůže být součástí logopedie. [13]

3.2.2 Význam logopedie

Význam logopedie vychází ze společenské, kulturní, pedagogické a zdravotnické potřeby logopedické péče. [5], [13]

1) SPOLEČENSKÁ POTŘEBA LOGOPEDICKÉ PÉČE

Za specifický lidský znak je považována schopnost vzájemného sdělování a dorozumívání se. Lidská řeč se vyvíjí díky kolektivu a jeho úsilí sdělovat a dál předávat informace. Ve vzájemném sdělovacím styku má člověk na správném místě možnost pronést své myšlenky, vnímat a chápat projevy ostatních, a rozvíjet tak svou osobnost. Při takovéto komunikaci se řeč stává hlavním mezilidským spojníkem a nabírá jiný význam. Pokud člověk navazuje vztahy ve společnosti, odráží se to i na něm, nabývá vyšší zdatnosti a tím dochází k zásadnímu ovlivnění výkonnosti kolektivu. Cílovou skupinu v tomto případě tvoří samotní jedinci, kteří jsou postiženi vadou nebo poruchou sdělování. Takto postižení jedinci jsou omezováni ve svých projevech, ve společenském a pracovním životě. Účelem logopedie je tedy pomoci těmto jedincům vadám předcházet, a pokud se vada již objevila, usilovat o jejím úspěšném odstranění.

2) KULTURNÍ POTŘEBA LOGOPEDICKÉ PÉČE

Kulturní dějiny lidstva začali mluvenou řečí. Z mluvené řeči se dále rozvíjela schopnost myšlení, a to zapříčinilo rozvoj vědy a umění. S pěstováním kultury hlasové souvisí mluvené slovo. Naopak v umění pěveckém se řeč stává hlavním výrazovým

prvkem. V kulturním životě má svou důležitou roli i sluchová oblast, která tvoří nepostradatelnou část v hudebním umění. Kultura mluveného slova je odjakživa součástí národní kultury a vypovídá o úctě k národnímu jazyku.

3) PEDAGOGICKÁ POTŘEBA LOGOPEDICKÉ PÉČE

Člověk se vzdělává hlavně díky mluvenému slovu. Dítě se učí poznávat věci a osoby kolem sebe pomocí mluveného projevu, díky kterému se vzdělává. Logopedická péče se neomezuje jen na postiženého jedince, ale i na úpravu rodinného, školního prostředí. V dnešní době je skoro v každé mateřské a základní škole zavedena logopedická péče.

Dítě, které je sluchově či řečově postižené bývá omezeno jak ve výchově, tak i ve vzdělávání. Pokud nestačí požadavkům, které na něj vyvíjí škola, je umístěn do školy se zvláštní péčí. Toto se týká hlavně osob, které mají vadu při mluvení nebo vůbec nemluví, nedoslýchají či mají zbytky sluchu apod. Pokud by k tomuto včasnému rozpoznání vady nedošlo, může být dítě například nespravedlivě hodnoceno ve škole.

4) ZDRAVOTNICKÁ POTŘEBA LOGOPEDICKÉ PÉČE

Řeč bývá někdy i jediným příznakem, který naznačuje duševní nebo nervové choroby. Řeč je velmi citlivý ukazatel duševních stavů a vlastností a to za okolností normálních i patologických. Poruchy sdělovacího styku se často promítají do psychiky člověka a mohou způsobit chorobné stavy. I proto často logopedie spolupracuje s lékařskými disciplínami.

3.2.3 Úkoly logopedie v teorii a v praxi

Úkoly logopedie jsou různé, záleží na věku a schopnostech dítěte, také na prostředí, ve kterém dítě žije. U dětí v předškolním věku je důležitý sociální rozvoj vztahů. Jedná se zejména o výchovu řeči, ale velmi důležitá je i obsahová stránka. Výchova řeči se utváří nejvíce v rodinném prostředí, ale i v kolektivních dětských zařízeních.

Jedním z důležitých úkolů logopedie je nenápadně vést dítě v období jeho bouřlivého rozvoje řeči. Tento vývoj probíhá kolem 3. roku života dítěte, kde je výchova řeči preventivním opatřením proti různým řečovým neurózám (koktavosti). Za nenásilnou prevenci proti neurotickým poruchám je považováno navazování sociálních interakcí.

U dětí školního věku jsou nejdůležitější první roky ve škole. Výchova řeči je tu zatížena dalšími formami sdělování, tj. psaním a čtením. Úkolem logopedie je úspěšně překonání toho období a zabránění vzniku řečových vad.

Prvním úkolem logopedie je výchovně pečovat o sdělovací procesy v celé jejich škále za přihlídnutí společenských i individuálních faktorů.

Druhým úkolem logopedie je vytvářet podmínky pro správnou výchovu řeči a předcházet vzniku nejrůznějších poruch.

Předposledním úkolem logopedie je odstraňování vývojových, popřípadě získaných poruch řeči za pomoci výchovných prostředků.

A za poslední a neméně důležitý úkol logopedie je považováno zapojení jedince do výchovného, pracovního procesu a do společnosti. V praxi kromě rozvíjení mateřského jazyka a pěstování kultury mluveného slova jde hlavně o prevenci a včasnou péči, která se týká stížených osob. [3], [5]

3.2.4 Prostředky logopedie

Logopedie jako pedagogická věda používá zásadně prostředky výchovné. Pokud se jedná o důsledky patologických změn, logopedie navazuje své výchovné působení na lékařské ošetření nebo se s ním přímo prolíná. Výchovné postupy se odvíjí podle věku dítěte, poruchy a podle prostředí, kterým je dítě obkloповáno.

Za nejzákladnější prostředek logopedie je považována výchova. Výchova je vlastně navazování, posilování, fixování podmíněných reakcí. A to vše probíhá na základě zákonitostí nervové činnosti, neurofyziologie a psychologie učení. Takto probíhá vývoj řeči u dospělých i dětí. Výchova obecně znamená učení se návykům v nejrůznějších projevech chování.

Speciální výchovy je třeba u jedince, kde se utvořily a zafixovaly nesprávné nebo společensky nevyhovující spoje ve složkách sdělovacího procesu. Poté tedy nastupuje na řadu speciální výchova. V tomto případě je nevhodné jedince napomínat, opravovat či vadu připomínat. Na místě jsou právě naopak metodické postupy, které nechávají tyto společensky nevhodné vady pomalu vyhasínat. Logoped tedy neopravuje vadnou hlásku. Při vadné výslovnosti logoped vytvoří hlásku novou, která je foneticky správnou.

Při tomto běžném postupu není vhodné používat slovo náprava, protože žádná hláska není napravena. Jsou pouze vytvářeny nové návyky, které vyhovují společenským normám ve sdělování. V tomto případě je nahrazeno slovo náprava použitím pojmu výchova či převýchova. [3], [5]

Jak bylo již zmíněno, mezi dílčí metody speciálně výchovné patří reedukace, kompenzace, rehabilitace, výchova a léčení. Reedukace je chápána jako souhrn speciálních pedagogických postupů, kterými se zlepšuje výkonnost funkce u vadou postiženého jedince. Reedukace se tedy zaměřuje na to, co z postižené funkce ještě zbylo a co z toho se dá k výchově použít. Například reedukace řeči je konána u dítěte, které podstoupilo operaci rozštěpu patra a ještě má vadnou řeč, a jsou s ním nacvičovány nové fyziologické mechanismy vyslovování.

Zdokonalování a zlepšování výkonnosti ostatních funkcí pomocí speciálně pedagogických postupů se nazývá kompenzace. Kompenzace se zaměřuje na funkce zdravé, které slouží jako náhrada za funkce porušené. O kompenzaci se bude jednat například v případě, kdy se dospělý jedinec učí odezírání řeči.

Naopak rehabilitace se zaměřuje na člověka jako celek s jeho vnitřním životem a společenskými vztahy, nikoli tedy jen na nedostatky jednotlivých funkcí. Je to jakési vyvrcholení speciálně pedagogických metod a postupů, díky kterým dochází k úpravě společenských, pracovních či školních vztahů.

Při ošetřování poruch hlasu, řeči, sluchu vychází logopedický pracovník z diagnózy. U rozpoznané poruchy se snažíme určit její příčinu. U poruch, které způsobují chorobné stavy, úrazy a onemocnění je zapotřebí vyhledat lékařskou péči. Při neurotických poruchách řeči je nutná kombinace léčby a výchovy řeči. U poruch, které jsou zapříčiněny organickými změnami mluvidel jako například rozštěp patra či problémy s čelistí, je třeba vyhledat odbornou pomoc. Dědičným vadám lze občas předcházet a zabránit tak jejich vzniku. Lékařská prevence se snaží vznik takovýchto chorobných stavů minimalizovat.

U logopedické prevence dochází k informovanosti rodičů, vychovatelů, učitelů o tom, jak vychovávat řeč u dítěte, jak s ním zacházet, kde, kdy a jak pro dítě vyhledat odbornou pomoc. Pro tyto potřeby jsou pořádány různé přednášky, sezení s rodiči apod. [3]

3.2.5 Logopedické cíle

Cíl logopedie je dosáhnout nejvyššího a všestranného rozvoje osobnosti jedince stíženého nedostatky ve sdělovacím procesu. Socializace se snaží dosáhnout maximální úspěšnosti při zařazení do pracovního i společenského procesu. Na druhé straně se snaží u stíženého jedince o překonání subjektivního prožívání vlastní vady. Pozitivem je, že se pomocí logopedické péče podaří většinu vad odstranit a tedy dosáhnout nejvyššího stupně socializace takzvané integrace. Vady jako například ztráta řeči po poškození mozku či nedostatek sluchu lze stálou logopedickou péčí přivést na stupeň adaptace.

Adaptace je chápána jako určitý stupeň přizpůsobení, kdy člověk stížený takovou vadou dokáže fungovat sám. Nižší stupeň adaptace se nazývá utilita a nejnižší stupeň je agregace, která je pravým opakem socializace. Vyskytuje se u osob, kde je vada kombinována s těžkou rozumovou vadou. [4]

3.2.6 Historie logopedie

Historický vývoj probíhal postupně, podle etap vývoje společnosti, v souladu s úrovní kultury, vědy a vzdělanosti.

První využití bylo slovo jako magický prvek. Použití bylo na šamanech a kouzelnících příslušného kmene, kde tyto osoby tvořili nejdůležitější složku. Magická síla slova byla využita proti nadpřirozeným mocnostem, aby chránila členy kmene a zároveň byla použita jako medikament při léčbě nemocí. V primitivních ceremoniálech náboženství se hlavním činitelem stával pohybový výraz a slovo. Toto slovo bylo nejčastěji pronášeno kouzelníkem, a díky tomu nabývalo magického významu jako například: zaklínadlo, kletba, zaříkávání apod.

Slovo samo o sobě nese moc a sílu. Samotné slovo dokáže povzbudit, srazit ba i zabít. Pozůstatky víry a magičnosti lze pozorovat i v dnešní době, a to zejména v pohádkách, kde má významnou roli pronesená kletba, kouzelné formule, které zajišťují bohatství apod. Většina těchto magických formulí je zakotvena v dětských fantaziích. [12]

Původ řeči byl hledán pravděpodobně s cílem ovládnout mluvené slovo. V době otrokářského řádu měla největší sílu vládnoucí třída. Slovo ve vládnoucí třídě bylo používáno jako prostředek moci, kterým kněžstvo ovládalo spodní třídy. Proto je zcela pochopitelné, že uplatnění slova mělo zpočátku nábožensko-mytologické užití.

V indickém náboženství je naznačena starověká moudrost, kdy se rozvoj lidského ducha udal na podkladě řeči a s tím souvisí i rozvoj druhé signální soustavy s abstraktním myšlením. Naopak v hebrejském náboženství jsou k nalezení ve starém písemnictví zmínky o původu řeči. Hebrejci rozeznávali řeč jako celek a zároveň i jednotlivá jména. Podle Hebrejců je řeč darem božím. Dnešní výklad řeči je chápán jako vývojově vytvořená schopnost lidského mozku a člověk je vnímán jako nejvyšší organizovaná živá hmota v přírodě. Již zmiňovaná pojmenování jednotlivých jmen jsou vysvětlována jako jazykové znaky, které jsou vytvářeny společností. [12]

Za druhou etapu vývoje je považováno období asi od 14. stol. př. n. l. V tomto období byly objeveny záznamy o bohatých a známých osobách, u kterých se začaly projevovat narušené komunikačních schopnosti, kterými jsou poruchy sluchu, řeči a koktavost. V tomto období byly projeveny snahy o kultivovanost řeči. V 5. - 4. století před naším letopočtem se Sokrates snažil prosadit zavedení výchovy ke správné řeči do škol. V tomto období se učenci zabývají fyziologií hlasu a sluchu. A snaží se nalézt metody terapie koktavosti. Snaží se popsat patologii a léčbu nemocí úst, rtů a krku. [12]

Dalším hlediskem, které bylo podstatné při hledání původu řeči, se nazývá obdobím filozofickým a řečnickým. Posluchači si v této době velmi oblíbili mluvené slovo. Vypravěč v řeči rytmické přednášel staré báje, jako například Homérovu Iliadu a Odysseu. Zájem o mluvené slovo přetrvával až do období řecké filozofie a v řečnictví přetrvávala oblíbenost i v řecké tragédii.

Čtvrtá etapa se datově odehrává v části 16. - 17. století. V této etapě se objevují specifická vědecká pojednání o narušených komunikačních schopnostech. Nachází se zde i snaha o zavedení odborné péče pro osoby s vadou řeči. První vědecká pojednání o narušené komunikační schopnosti vychází roku 1583 v Padově. Tato práce byla napsána odborníkem Mercurialis z lékařské fakulty. [12]

V páté etapě jsou představeny počátky organizované péče o osoby s vadou řeči. Tato etapa spadá do dob osvícenství, kde byly položeny základy pro konkrétní systematickou péči o osoby s narušenou komunikační schopností.

V období 19. - 20. století jsou položeny základy logopedie jako vědy. Jsou vydávány monografie, odborné učebnice a časopisy, které se problematikou narušení komunikačních schopností zabývají. Například v roce 1877 byla vydána v Lipsku monografie Poruchy řeči. Gutzmann roku 1879 vydal publikaci o koktavosti.

V poslední etapě historického přehledu, tedy v období 20. - 21. století je logopedie vedena jako vědní disciplína. Pro další vývoj byla důležitá 20. léta 20. století, kdy jsou již vydány odborné publikace, a dále se publikují učebnice a monografie. Vytváří se systém vzdělávání logopedů, kteří se začínají sdružovat do odborných organizací. Další důležitý mezník nastal v roce 1924, kdy byl uskutečněn kongres ve Vídni, nesoucí název „International Associations of Logopedies and Phoniatries“, běžně označován zkratkou IALP. Ucelená Česká logopedická společnost byla založena až roku 1970 jako zájmová organizace. [13]

Zvýšený zájem o jevy související s komunikační schopností vyvolaly rozkvět přírodních věd, ke kterému došlo v 18. a 19. století u lékařů, učitelů a filozofů. Během historického vývoje je logopedie protnuta linií filozofickou a biologickou. Z linie filozofické postupně vznikaly obory jako například jazykověda, rétorika, pedagogika, speciální pedagogika, psychologie atd. Naopak z linie biologické se postupně vydělovaly hlavně medicínské obory jako foniatrie, neurologie, pediatrie, plastická chirurgie. [17]

Lékaři se začali zajímat o léčebné metody a sílil tak i zájem o fyziologii a patologii řeči. Filozofové se zabývali péčí o řeč z hlediska fonetického, kdy pedagogy upoutala obsahová a formální stránka logopedie.

Medicína se zabývá zejména výzkumem patologie řeči a sluchu. Vědecké základy pro nauku o řeči a sluchu položil lékař Amman. Amman je mnohdy považován za „otce logopedie“. Ve svých dalších pracích se zabývá způsoby, jak naučit hluchoněmého mluvit pomocí hmatu a zraku.

O vytvoření samostatného oboru pro léčení řečových poruch se zasloužil berlínský lékař Gutzmann. Zasloužil se o vypracování nauky o fyziologii a patofyziologii hlasu, řeči a sluchu. Lékař Gutzmann položil základ foniatrie jako odvětví otorinolaryngologie a to mělo za následek vznik foniatrických oddělení po celé Evropě. O zavedení samotného pojmu „foniatrie“ se zasloužil londýnský lékař Mackenzie. [12]

Na české scéně působila také řada lékařů. Publikaci O vzniku koktavosti, či Vady řeči a jak se jich chrániti vydal lékař Janke, který se zabýval problematikou narušení komunikačních schopností. O založení foniatrického oddělení při ušní a krční klinice v Praze se zasloužil roku 1923 Miloslav Seeman, který své zkušenosti získal při pobytu

ve Vídni. V Brně bylo zřízeno foniatrické centrum roku 1926 a od roku 1952 začala vznikat foniatrická oddělení při Krajských ústavech národního zdraví. V roce 1950 došlo k prohlášení foniatrie za čistě klinickou oblast, kdežto logopedie a surdopedie se staly obory pedagogickými. Lékař Seeman považoval spolupráci mezi těmito obory za samozřejmou.

Ve společenských vědách je za zakladatele české fonetiky považován Josef Chlumský, za jehož nástupce je později označován Bohuslav Hála. Zaměřili se na praktickou aplikaci fonetiky a k rozvoji logopedie přispěli hlavně tím, že vzdělávali logopedické pracovníky v tomto oboru. Spolu s Milošem Sovákem sestavili publikaci nesoucí název Hlas, řeč, sluch. Hálův žák Karel Ohnesorg se zabýval vývojem řeči dítěte po stránce fonetické a pokusil se o vytvoření nového oboru takzvané pedolinguistiky. Za jeho nejvíce přínosnou publikaci pro studenty je Fonetika pro logopedy. [17]

Za zakladatele logopedické audiologie je považován Janota. Jeho zájem byl soustředěn na fonetickou stránku řeči. Velmi významnou osobností v logopedii se stal Otokar Chlupa, díky němu dochází k rozvoji logopedie jako školského vědního oboru na fakultách s pedagogickým zaměřením.

Předtím, než došlo k zavedení kurzů pro nápravu vad řeči, předcházela tomu řada komplikací. Nejprve byl zaveden „Ústav pro hluchoněmé v Praze“ roku 1786, kde působili samotní učitelé neslyšících osob. Jejich poznatky byly uplatněny při práci s dětmi slyšícími, které byly postihnuty vadou řeči. V roce 1860 začal tehdejší ředitel ústavu pro hluchoněmé A. Gall, společně s jeho následovníkem Karlem Malým, organizovat kurzy pro děti s vadou řeči. Karel Malý dále publikoval odborné články o této problematice, jako například Návod k nápravě porušené mluvy mládeže, a dále se věnoval kurzům pro mládež.

Po prvním neúspěšném pokusu rozšíření prvního veřejného kurzu Kurz pro nápravu vadné řeči školní mládeže je Karel Malý nařčen lékařskou komorou. Nevzdává se však a dostane se mu zastání i od samotného Miloše Sováka, který býval asistentem na foniatrické klinice. Na žádost prof. Seemana byl roku 1936 dosazen na pozici lékařského dozoru ve veřejných kurzech pro nápravu řeči, které byly organizovány Karlem Malým. Postupem času začali projevovat svůj zájem o děti s vadami řeči nejen učitelé hluchoněmých, ale i vyučující z běžných i pomocných škol. Pedagogické

metody výchovy řeči byly ovlivněny dílčími částmi z oboru fonetiky, psychologie a lingvistiky. Na přelomu 19. a 20. století byla nejvíce rozvíjena péče speciálně pedagogická se zaměřením na sluchově postižené a nemluvící jedince. [12]

Na Moravě se péče o děti s vadami řeči vyvíjela o něco rychleji. Za hlavní osobnost je považován Hubert Synek, který vydává roku 1928 publikaci *Náprava řeči*. Podílel se na organizování prázdninových kurzů pro osoby stížené vadou řeči i za přítomnosti a školení učitelů z běžných škol. V Brně byla zahájena činnost první školy určené pro děti s vadou řeči roku 1950. Roku 1924 byla vydána první učebnice logopedie nesoucí název *Vady řeči (Logopedia)*, jejímž autorem se stal učitel a školní inspektor Kratochvíl.

Největší rozvoj zažívá logopedie ve 40. letech 20. století, ač je sama logopedie rozvíjena jako samostatný vědní obor od 20. let minulého století. Důležitým prvkem byla spolupráce učitelů se školním zdravotnictvím. Na popud profesora Proška, který dal roku 1940 podnět ke zřízení odborné lékařské služby pro obory, jako jsou psychiatrie, otiatrie a foniatrie. Odborní školní lékaři vyšetřují žáky při klasických prohlídkách přímo ve školách a školním ambulatoriu. [5]

V Praze byla roku 1928 zřízena tzv. terénní služba, kde byly tři učitelky z mateřské školy školeny foniatrickými pracovníky a jejich úkolem byla návštěva mateřských škol, vyhledávání dětí s vadou řeči a jejich následné odkázání na foniatrické vyšetření. Děti byly vyšetřovány odbornými lékaři v auditoriu, které však nebylo schopno pojmout tolik pacientů s vadou řeči, a tak následovalo další školení pedagogických pracovníků. První školení se uskutečnilo v Praze roku 1940 za přítomnosti fonetiků Ohnesorga, Hály a Sováka. V tomto období došlo k vytvoření předpokladu pro založení instituce nesoucí název „Logopedický ústav hlavního města Prahy“ pod záštitou Miloše Sováka. Logopedický ústav byl z části zařazen do zdravotnictví, avšak hlavní realizace zůstávala v kompetenci rezortu školství. Hlavní náplní Logopedického ústavu se stala léčebná a pedagogická péče, vyhledávání, výzkum a odborné školení pedagogických pracovníků. Díky logopedickému ústavu došlo ke vzniku Pražského logopedického sboru, který byl sestaven ze čtyřiceti školených učitelů, jejichž náplní bylo provádění logopedických kurzů. Činnost Logopedického ústavu byla kvůli reorganizaci zdravotnictví ukončena roku 1961, avšak školení logopedičtí asistenti mohli pracovat pod vedením vysokoškolsky vzdělaného logopeda. [5]

Veškerá další činnost logopedických služeb se konala pod záštitou speciální pedagogiky. V červnu roku 1970 se stala Česká logopedická společnost zájmovou organizací, která každoročně pořádala semináře a školení pro celou republiku. O této události byla sepsána publikace od logopeda Lišky, který vše popsal v článku Česká logopedická společnost a její vznik. Po smrti významného představitele Miloše Sováka, byla Česká logopedická společnost přejmenována na Česká logopedická společnost Miloše Sováka.

V druhé polovině 20. století zde byly podmínky pro ucelení se a vytvoření logopedie jako úplného vědního oboru. Logopedie uvádí celou řadu jmen a významných osobností, které se podílejí na vzniku tohoto vědního oboru. V 21. století se objevují snahy o odlišení pedagogické a klinické logopedie, která je podle Viktora Lechty oborem aplikovaným a směřuje ke zdravotnictví. [5]

4 REFLEXNÍ ZÁKLAD SDĚLOVÁNÍ

Reflexní teorie je důležitým stavebním prvkem pro logopedickou praxi a její teorii. Díky této teorii dochází k posuzování patologických stavů. Speciálně se zaměřuje na hledání příčin, hodnocení důsledků a zpracování velké škály metod týkajících se prevence a nápravy.

Reflexní teorie vychází z projevů organismu, kam patří chování člověka, u kterého je výsledkem reakce organismu na určité podněty prostřednictvím centrální nervové soustavy.

4.1 Základní pojmy reflexní teorie

Koordinované reakce organismu na podněty, které jsou zprostředkovány centrálním nervovým systémem, jsou označovány jako reflexy. Reflex je základní fyziologickou jednotkou nervové činnosti.

Podnět je souhrnem sil, které mají vliv na konkrétní receptor. V receptoru dochází k přeměně fyzikálně chemické energie na energii nervovou. Vlivem působení podnětu dochází k podráždění v receptoru. Podráždění je převedeno z receptoru do specifického místa v centrálních nervech a odtud putuje jako impuls dále do efektoru. Tento složitý proces převodu je nazýván vzruchem. Cesta, kterou vykoná vzruch až k efektoru je nazvána jako reflexní oblouk. [12]

Pojem nervová činnost je souhrnem všech reflexních dějů. Dále nám biologický význam reflexu umožňuje adaptaci organismu na změny, které jsou způsobeny ve vnitřním a vnějším prostředí. Biologické významy reflexu rozlišujeme z hlediska nižší a vyšší nervové činnosti. Nižší nervová činnost je souhrnem nepodmíněných reflexů, které jsou přizpůsobeny pro nižší organismy. Jednodušší, ale i složitější reflexy jsou řazeny do této skupiny. Za součást jsou považovány také instinkty a afektivní projevy chování. Pro nepodmíněné reflexy je charakteristické:

- Na jeden konkrétní podnět se stále opakuje stejná reakce,
- stávají se dědičnou záležitostí a trvají tedy po celý život,
- bývají stejné u jistých druhů organismů.

Základním stavebním prvkem v centrálním nervovém systému je šedá hmota. U vývojově nejvyšších částí organismů se předpokládá vyšší náročnost přizpůsobení se

proměnlivosti podmínek v prostředí. Organismy si již nevystačí s nižšími formami přizpůsobení a je třeba vytvořit vyšší formu adaptace, tedy vyšší nervovou činnost.

Na pomezí vyšší a nižší nervové činnosti existují přechodné formy, kterými jsou reflex napodobovací a reflexní činnost. Vrozeným reflexem je pud napodobovací a v jeho základu působí mozková kůra. U reflexní činnosti je to pak činnost spjatá s nejstaršími útvary kůry mozkové. Jak zmiňuje ve své publikaci Miloš Sovák, že reflexní činnost je jakýmsi určitým předstupněm řeči v podobě modulačních faktorů řeči. [12]

Vzhledem k vyšší nervové činnosti je charakteristické pro podmíněné reflexy:

- Rozlišná reakce na různé podněty,
- podmíněné reflexy jsou získány během života a jsou pouze dočasnou záležitostí,
- jsou individuální reakcí.

Základem pro vyšší nervovou činnost se stává šedá hmota, která je součástí nejmladší části centrálního nervového systému. Pro člověka je to šedá kůra velkého mozku. [12]

Logopedie bere zřetel na ohraničený reflexní oblouk, u kterého je vstupní a konečná fáze otevřená. Konečná fáze reflexního oblouku závisí nejen na podnětu, ale i svém vlastním efektu, o kterém je organismus informován zpětnou vazbou a očekává se odsouhlasení procesu od reflexního dějství s původním programem akce. Další neuzavřenou částí je vstupní část oblouku, a to z důvodu toho, že organismus reaguje na okolnosti úmyslně vyhledávané reflexním dějstvím tak, aby došlo k jejich realizaci. Změna chování neboli apetenční chování je zapříčiněno reflexním dějstvím, které této změně předchází. To znamená, že vnější podněty se podřizují podnětům vnitřním. Z toho plyne, že začátek reflexního oblouku je otevřen. [12]

Reflexní teorie tedy nezačíná v receptoru a nekončí v efektoru, ale jde o systém, který je otevřený, jak na úplném začátku, tak i na úplném konci reflexního oblouku. Takto zapojený organismus do dějů ve svém prostředí se napojuje přímo na reflexní oblouk u jedince.

4.2 Reflexní okruh

Veškeré procesy reflexních okruhů probíhají v neustálém koloběhu, kde sbírají podněty z prostředí, které prochází skrz jedince a opět je vrací zpět do prostředí. V této fázi jsou podněty zpracovány a opět prostupují jedincem a tím dochází k jeho ovlivňování.

U reflexního okruhu sledujeme celkem dva základní faktory, tj. společenské a biologické faktory. Při pozorování jednotlivých etap reflexního okruhu vycházíme hned z několika zákonitostí. Na úplném začátku reflexního dějství vychází podněty ze společenského prostředí a tyto podněty působí na jedince. Individuum svými receptory zachycuje vhodné podněty a to může být nazváno jako očekávané sociální chování.

Do další fáze patří dostředivé dráhy a nižší centra. V této etapě hraje důležitou roli šedá hmota, retikulární formace a limbický systém. Retikulární formace ovlivňuje celé vnímání tj. veškeré vzruchy, které tlumí či naopak posiluje. Limbický systém zastupuje vytváření afektivních přízvuků a ovlivňuje afektivní chování. Limbický systém spolu s thalamickou uzlinou a fylogenetickými útvary představuje jakousi převodní stanici, která vytváří elementární citový filtr, který se podílí na veškerém rozpoznávání vnímání a chování.

Dále spolu vývojově i funkčně souvisí nižší, vyšší nervová činnost a první, druhá signální soustava. Veškeré výkony koordinují motorická centra, která usměrňují změny mezi napětím a polohou. Výkonné orgány upozorňují na určité změny v projevech chování, kam je řazena například mimika, gestikulace, mluva a jiné. Na konečný projev chování jedince má vliv jedinec sám, ale i jeho okolí a celkové zamýšlení projevu, které může být záměrně odkloněno od původní formy. Projev chování je orientován na společenské prostředí a může být vnímán pozitivně či negativně. Negativní projevy chování budou pozorovány v případě, kdy osoba nemá zájem o navázání kontaktu. Taková reakce se odráží zpět a ovlivňuje další chování jedince. V pozitivním případě je individuum připraveno k navázání sociální interakce. Jak v pozitivních, tak i v negativních projevech chování jde o jakýsi způsob zpětné vazby, která je podmíněna sociálním odrazem prostředí.

U posledního bodu reflexního okruhu jde o zpracování a akceptování projevu jedince druhou osobou. Reakce, která probíhá mezi dvěma a více jedinci ovlivní další chování osob podle obsahu sdělené informace. [12], [13]

4.2.1 Poruchy reflexního okruhu

Příčina vzniku poruch nastává, pokud je narušena některá část z reflexního okruhu. Pokud dojde k narušení společenských faktorů, dítě zůstává zanedbané a dochází i ke špatné psychické potenci.

Jde-li o poruchy v sociální etapě reflexního okruhu, dochází k neurotizaci dítěte, která se může podílet na nesprávné výchově. Nesprávná výchova dítěte směřuje k problémům v sociální sféře, kde neadekvátní výchova způsobuje u dítěte koktavost či antisociální chování. [4]

V případě, že dojde k porušení etap sídlících v individuální části, vše závisí na místě a stupni porušení. Může dojít k částečnému či úplnému vyřazení příslušné etapy, kdy dochází k zablokování reflexního dějství. Úplné vyřazení etapy z funkce postihuje například osoby hluchoněmé, kde jsou blokovány zvukové signály již na začátku a nedostanou se k úplnému centru. Pokud je porucha částečná, podněty procházející konkrétní etapou jsou kvantitativně a kvalitativně deformovány (nedoslýchavost). [12]

Avšak ve všech těchto případech zaleží na době, síle a příčině vzniku konkrétní poruchy.

5 VÝZNAM NERVOVÉ ČINNOSTI PRO ŘEČ

5.1 Vztah řeči a motoriky

Významnou roli u dítěte hraje rozvoj motoriky, která se podílí na vývoji samotné řeči. Důležitým krokem v životě dítěte jsou první krůčky, poté rozvíjení obratnosti rukou a v neposlední řadě řeč. Dle Miloše Sováka veškerý pokrok dítěte v řeči souvisí s obratností vedoucí ruky. Pokud je u praváka rozvíjena obratnost jeho vedoucí pravé ruky, je tím podporován i rozvoj jeho řeči. To samé platí i u leváka. Pokud však dochází k potlačení aktivity vedoucí ruky dítěte, potlačen je i rozvoj celkového vývoje řeči. [12]

Řeč a motorka spolu neodmyslitelně souvisí a podílejí se na výchově řeči i na odstraňování poruch.

5.2 Vztah řeči a zraku

Každý člověk při využívání řeči sleduje mimiku, která je velice důležitá pro porozumění mluveného obsahu. U dítěte dochází k pozorování a záměrnému napodobování pohybů u mluvící osoby. Tedy i zrak je důležitou součástí při rozvoji řeči.

5.3 Vztah řeči a intelektu

U dětí, které jsou duševně zdatné, probíhá vývoj řeči značně rychleji a dosahuje vyšší úrovně, než u dětí nenadaných. Řeč nám dává jednu důležitou schopnost, a to schopnost abstraktního myšlení a zobecňování. Výchova řeči je tedy zároveň výchovou člověka v jeho vůbec nejvyšších hodnotách.

5.4 Vztah řeči a myšlení

Řeč má schopnost přijímat informace od jiné osoby, zpracovávat přijímané informace, kde poté dochází k jejich vzájemné reprodukci.

Naopak myšlení provází složitá psychická činnost, kde je nutná účast společensky podmíněného rozpoznání skutečnosti, která je realizována prostřednictvím řeči. Puls pro myšlení dává vyšší nervová činnost, kde dochází k jevu, zvaném sdružování asociací. Spojováním asociací se zabýval I. P. Pavlov. V tomto procesu se jedná o myšlení konkrétní, které přechází v myšlení abstraktní. Abstraktní myšlení je procesem

zobecnování, kdy jsou použity signály vyššího řádu tj. znaky. Za základní symbolické znaky jsou považována slova, která mají konkrétní obsah. [13]

Podle Kainze má vztah řeči a myšlení několik různých hledisek:

a) Dle Aristotela je myšlení realizovatelné jen ve slovech. Na stejném názoru se shodl i Watson. Ten nazývá myšlení bezeslovným mluvením. Avšak tato teorie může být popřena hned několika fakty. Jedním z nich je fakt, že mluvení může fungovat bez myšlení. V kontrastu s hluchoněmým člověkem, který běžně využívá myšlení beze slov.

b) Dle paralelní teorie jsou řeč a myšlení rozdílnými činnostmi probíhajícími vedle sebe v těsné blízkosti. Oproti tomu může stát fakt, že myšlení nemusí jít rovnoměrně s řečí.

c) Miloš Sovák poukazuje také na teorii lingvistického skepticismu, který je velmi vyhraněným názorem. Dle této teorie ani řeč, ani myšlení nemají nic společného. Ke skutečnosti poznání lze dojít pouze bezeslovným myšlením. Proti tomuto však stojí patologie řeči, která je známa jako opožděný vývoj myšlení a řeči.

Pro všechny tyto hlediska jsou typické těsné vývojové i funkční vztahy. [17]

6 VÝVOJ ŘEČI

6.1 Fyziologie mluvního a sluchového analyzátoru

Mluvený analyzátor je chápán jako systém orgánů a nervových receptorů sloužících k výkonu řeči. Za výkonný mluvní orgán je považován efektor dechový, hlasový a hláskotvorný.

Primární význam mluvních orgánů je udržení základních životních funkcí. Pro udržení života v organismu je potřeba přijímat a odvádět vzduch. Dále také přijímat, rozmělnovat a polykat potravu. Teprve druhotně se ve fylogenetickém vývoji utváří schopnost používat tyto orgány k tvoření hlasu a artikulované řeči.

Za dýchací orgán považujeme plíce, které jsou uloženy v dutině hrudní. Přívod vzduchu do plic poskytují dolní a horní dýchací cesty. K výměně plynů v plicích dochází pomocí dýchání. Vlivem dýchání se vzduch nasává do plic a rozšiřuje prostor v dutině hrudní. V opačném případě dochází k vypuzení vzduchu z plic a zároveň tak ke zmenšování prostoru hrudní dutiny. V dutině ústní se mění prostor vlivem činnosti dýchacího svalstva. Toto svalstvo zvětšuje a zároveň zmenšuje obsah vzduchu v hrudním koši. Dále se jedná hlavně o dýchací sval a bránici. Bránice se při stahu snižuje a dává tak nezbytný prostor pro zvětšení hrudního koše při vdechu. Pod vlivem činnosti svalů na břišní stěně se vzduch pasivně vytlačuje směrem vzhůru při výdechu.

Pokud člověk klidně dýchá, doba vdechu je kratší než doba výdechu. Pokud se člověk věnuje zpěvu a aktivně mluví, dochází k prohloubení dýchání, kde je vdech velmi rychlý a výdech o to delší. Celá doba dýchání závisí na délce a obsahu mluveného projevu. Intenzita dýchacích pohybů bývá doprovázena mimikou podle aktuálního emocionálního rozpoložení. [12]

V hrtanu je uloženo hlasotvorné ústrojí, které leží na pomezí dolních a horních cest dýchacích. Za primární dýchací orgán je považován hrtan. Nachází se uprostřed cest dýchacích a zažívacích. A svým uložením zabraňuje sevření hrtanového vchodu při kašli či při vniknutí cizího tělesa. Při dýchání vykonává hrtan pohyby v celku a i pohyby vnitřní. Hlasová štěrbina se při vdechu zvětšuje a při výdechu zmenšuje.

Tím, že se hlasová štěrbina uzavře, vzdušný obsah plic zůstává v hrudníku v určité poloze. Toto je velmi důležité pro správný chod v oblasti břišní a práci horních končetin.

Dále se hrtan účastní funkce hlasotvorné neboli fonační. V rezonančních dutinách dochází ke vzniku hlasu. Při tvorbě hlasu se nahromadí střídavým zhušťováním a zředováním výdechový proud vzduchu, který je přerušen v hlasové štěrbině, kde dochází ke střídavému kmitání hlasivek.

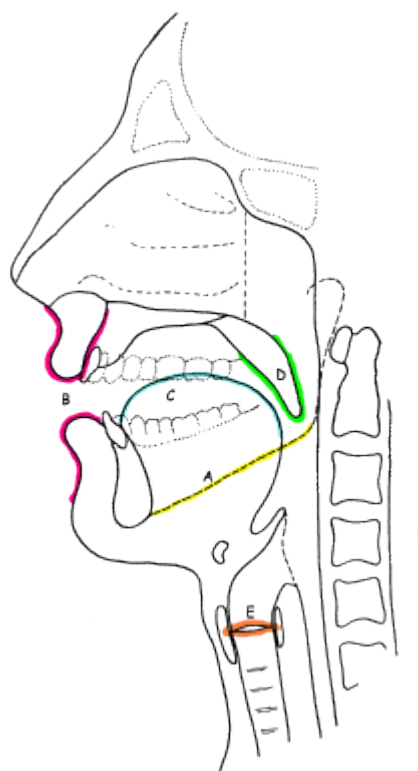
Jakákoli síla zvuku, tak jak ji známe, vzniká až v rezonančních dutinách vlivem rezonance lidského hlasu. Jak je již známo, barva bývá záležitostí pouze individuální. Rozsah lidského hlasu představuje zhruba dvě oktávy. Změna dětského hlasu nastává jak u chlapců, tak i u dívek v období puberty. U chlapců se hlas snižuje o jednu oktávu a u dívek dochází k posunutí horního a dolního rozsahu.

V případě měkkého hlasového začátku se hlas tvoří plynulým zesílením. Z psychologického hlediska je na tento stav nahlíženo jako na výraz spokojenosti. Zvláštní formou je takzvaný měkký dyšný začátek, který je nejtypičtěji používán při vyslovení nehlasného písmene „H“. Z fyziologického hlediska není dyšný začátek nijak škodný, ale dochází tu k velké, dechově neúspěšné akci. [13]

Tvrký hlasový začátek je charakteristický prudkým vyražením hlasu a následnou hlasovou explozí. Z psychologického hlediska je na tento stav nahlíženo jako na nepříjemný a fyziologicky škodlivý. Pokud si jedinec navykne používat tvrdý hlasový začátek velmi často, může si přivodit hlasivkové uzlíky.

Za fyziologicky nevhodný způsob tvoření hlasu je považován hlas inspirační, který vzniká při vdechu úmyslně či neúmyslně (při vzlykání).

Na úplném začátku dýchacích cest a cest zažívacích je uloženo hláskotvorné ústrojí. Části, které jsou tu uloženy, slouží k druhotné hlasové rezonanci. Hláskotvorné ústrojí má podobu rezonanční nálevky,

Obrázek 1: Artikulační ústrojí [19]

- A mandibula (dolní čelist)
- B labia (rty)
- C lingva (jazyk)
- D velum (měkké patro)
- E chordae vocales (hlasivky)

kteřá je shora rozšířená a vyústuje směrem ven z dutiny ústní nebo nosní. Za pohyblivé části jsou brány stěny dutiny ústní a hrdelní, měkké patro a zvláštní postavení tu má jazyk. Za nepohyblivé části jsou považovány stěny dutiny nosní a horní čelist s tvrdým patrem.

Jednotlivé dutiny dělíme podle jejich funkce. Na dolní straně rezonančního trychtýře je dutina hrdelní, která se otevírá buď směrem do dutiny ústní, či do dutiny nosní.

Dutina hrdelní má své místo za dutinou ústní a pod dutinou nosní. Přesněji se vyskytuje za kořenem jazyka, směrem dolů do hrtanu. Ke změně prostoru v dutině hrdelní dochází stahováním hltanového svalstva a změnou postavení jazyka.

Dutina ústní je z přední strany otevřena retní štěrbinou, která je utvořena kruhovým svalem. Proměnlivost tvaru retního otvoru je způsobena připínajícími svaly v ústních koutcích.

Z boku je dutina ústní ohraničena tvářemi, které jsou vyplněny tvářovým svalstvem. Tvářové svalstvo se společně s retním a očním svalstvem štěrbiny podílí na obličejové mimice. Prvotní funkcí mimických svalů je uzavírat a otevírat nosní, ústní a oční štěrbiny. Dále napomáhá k přijímání potravy a vytváření určitého mimického výrazu v konkrétních situacích. V neposlední řadě také formuje čelist a chrup.

Samotné hláskotvorné činnosti se účastní rty, čelist, zuby, tvrdé patro, měkké patro s čípkem a jazyk.

Dolní čelist se pohybuje směrem shora dolů, dopředu a dozadu. Za tzv. čelistní úhel je označována vzdálenost horní čelisti od té dolní. Velikost čelistního úhlu bývá zvětšena při zvýšeném důrazu. Podle Hály je v českém jazyku velikost čelistního úhlu při vyslovení samohlásky „A“ 9 - 12 mm. Při vyslovení samohlásky „U“ je 1 - 2 mm. Velikost čelistního úhlu je u každého cizího jazyka jiná a mění se. [12], [15]

Za nejpohyblivější artikulační orgán je považován jazyk. Při tvorbě samohlásek jazyk svými pohyby zmenšuje obsah dutiny ústní a hrdelní. Při tvorbě souhlásek dochází k pohybu pouze určité části jazyka, jeho hrotu, hřbetu nebo okraji. V dotyku s patrem dochází k úplnému, neúplnému závěru či úžině. Jazyk svým hrotem vykonává kmitavé pohyby.

Pokud je jazyk v klidu, dutina ústní je úplně uzavřena. Rty jsou volně položeny na sebe, tváře naléhají na zuby a zubní výčnělky. Jazyk svou horní polohou naléhá na patro a svými okraji uzavírá prostor mezi zuby. Co se týká měkkého patra, tak to volně leží na hřbetu jazyka. Pro klidné dýchání nosem zůstává cesta bez překážek.

Klidová poloha dutiny ústní se rázem změní při přijímání potravy. Jako první způsob přijímání potravy se naučí dítě sát a poté dumlat. Oba tyto procesy příjmu potravy vyvolávají u dítěte libý pocit, který bývá zopakován i mimo akt přijímání potravy. U některých dětí dochází k tzv. návykovému ústnímu dýchání, které vzniká, pokud dumlání převládne nad dýchání nosem.

Dutina nosní neboli rezonátor je naladěna na stálý tón, který odpovídá individuální stavbě dutin každého jedince. Tento tón se přidává ke skupině tónů dutiny ústní a dutiny hrdelní. Tím, že dochází k souhrnu všech zmiňovaných tónů spolu s rezonancí dutin umístěných pod hrtanem, vytváří se individuálně rozdílná charakteristická barva hlasu jedince.

Činnosti, na kterých se podílí svalstvo měkkého hrtanu a nosohltanu slouží k ovládní patrohltanového uzávěru. Kvůli svalové kontrakci, která v tomto procesu nastane, dochází k oddělení dutiny nosní a nosohltanové od dutiny ústní a hrdelní. Pokud se uvolní uzávěr, dýchací cesty jsou otevřeny. Pokud nastane sevření uzávěru, dojde k uvolnění uzávěru dýcháním a měkké patro leží na radixu jazyka. Pokud by nastalo dávení, dojde k sevření a tím se uvolní zažívací cesty. [13]

Sluchový analyzátor je reakcí na zvukové podněty. Na jeho složení se podílejí receptory, spojovací dráhy a část korová.

7 FONETIKA

Fonetika je považována za jeden z nejdůležitějších vědních oborů zabývajících se mluvenou stránkou řeči a funkcí při mluvení, která musí být známá všem odborníkům z oblasti péče o děti a všeobecně o osoby s poruchami řeči.

Název fonetika pochází z řeckého slova fóné tedy hlas. Fonetika zabývá tvorbou hlásek, jejich vnímáním a užíváním ve zvukové stavbě jazyka. Za nejnižší stavební jednotku řeči jsou považovány fonémy neboli hlásky například „L“, „E“, „S“. Kombinací hlásek dochází k tvorbě jednotlivých morfémů, tedy nejmenších jazykových jednotek, které již mají svůj význam. Jsou to slova jako například [les], [lék], [mák]. Spojováním morfémů se vytváří jednotlivá slova, dále věty, promluvy apod. [16]

Fonetika se kromě základních jednotek řeči, kterými jsou fóny a fonémy, zabývá i vyššími zvukovými jednotkami. Mezi vyšší zvukové jednotky patří slabiky, jednotlivá slova a jejich změny v souvislé řeči. K dalším faktorům, které fonetika sleduje, patří tempo, přízvuk, melodie a v neposlední řadě také barva hlasu. [5]

Z hlediska lidské řeči se fonetika člení podle:

- I. **Tvoření hlásek** - dle Karla Ohnesorga organogenetické hledisko poukazuje na jednotlivé pracující části mluvních orgánů, kde dochází ke zjištění funkcí hlasivek při tvoření jednotlivých hlásek, pozici rtů, čelistní úhel, tvrdé a měkké patro s účastí zubů a různého postavení jazyka.
- II. **Akustické vlastnosti jednotlivých hlásek** - Jiřina Klenková ve své publikaci uvádí, že při artikulaci dochází ke vzniku řady zvuků, které se od sebe liší svou akustickou podstatou, podle které se nadále rozdělují. Při šeptání samohlásek v řadě U-O-A-E-I vznikají charakteristické tóny, které jsou tvořeny formanty. Tento jev se vyskytuje i u českých souhlásek.
- III. **Realizace v dorozumívacím procesu** - V jednotlivých jazycích je využit pouze omezený počet možností tvoření zvuků. Dle Karla Ohnesorga lze rozeznávat zvuky v rozmezí 30-40 decibelů. Při styku fonetiky s fonologií dochází k záměně některých hlásek a mění se tím smysl slova. Například kosa – koza.

Dítě se ve svém vývoji učí vybírat ze zvuků lidské řeči pouze ty, které mají fonologickou platnost a vyvíjí se tím jeho fonemický sluch. A tak se

dítě velmi brzy učí poznat rozdíl mezi souhláskami znělými a neznělými (ten-den). Později se rozlišuje „T“ a „K“, „L“ a „R“ (tam-kam, líná-rýha). Pokud u dítěte nedochází k úplnému zvládnutí správné výslovnosti hlásek, a to za podmínky, že dítě má dobře rozvinutý fonematický sluch, dochází k záměně hlásky těžší za hlásku jednodušší. Tento rozdíl se nejčastěji vyskytuje u hlásek „R“ a „L“. [5]

7.1 Mluvní orgány

Zvuky lidské řeči jsou tvořeny mluvními orgány, ke kterým patří:

- I. Ústrojí respirační (dýchací) - za primární funkci respiračního ústrojí je považováno dýchání. Sekundární funkce dýchacích orgánů musí být naučena. Každé dítě se učí správně ovládat dýchání při svém projevu.
- II. Ústrojí fonační (hlasové) - v ústrojí fonačním tvoří primární činnost hrtan, hlasivky a výdechový proud vzduchu. V první fázi prochází výdechový proud vzduchu průdušnicí přímo do hrtanu, kde jsou uloženy hlasivky. Výdechový proud prochází rozevřenými hlasivkami, které se nerozkmitají, tedy nevzniká ani hlas. Tento jev nastane, pokud dojde k artikulaci neznělých souhlásek. Avšak pokud dojde k přiblížení a rozkmitání hlasivek, vzniká hlas. Tímto způsobem se tvoří samohlásky a souhlásky znělé.
Ke vzniku hlasového zabarvení jednotlivých hlásek (témbr) dochází v nadhrtanových dutinách. Činností hlasivek a také resonancí vyvolanou v dutinách nadhrtanových vzniká hlas.
- III. Ústrojí modifikační (artikulační) - v modifikačním ústrojí dochází k hlavnímu rozlišení zvuků řeči. Pouhý výdechový proud vzduchu u neznělých souhlásek nabývá v této fázi charakteru hlásky. To samé se týká i hlasivkového tónu u samohlásek a znělých souhlásek. Velikost objemu rezonančních dutin se mění vlivem postavení dolní čelisti, rtů, měkkého patra a jazyka. Souhrn jednotlivých mluvních orgánů při tvoření zvuků nazýváme artikulací hlásek. [4], [12]

8 DĚLENÍ HLÁSEK ČESKÉHO JAZYKA

V publikaci Logopedie od Jiřiny Klenkové je uvedeno základní členění českých hlásek na vokály (samohlásky) a konsonanty (souhlásky).

Při artikulaci samohlásek prochází výdechový proud vzduchu rezonančními dutinami volně a v různé síle. Pokud se jedná o vyslovení samohlásek, musí dojít k překonání překážky. U artikulace samohlásek je důležité mít ústa více či méně otevřena a při souhláskách přivřena nebo zavřena. Tento způsob tvoření je nazýván artikulačním.

Akustické hledisko vyplývá ze způsobu artikulace. Je-li dutina ústní volná, dochází k rezonanci, ve které vzniká ráz tónů. Pokud má výdechový proud vzduchu na své cestě překážku, vznikají výbuchové šумы. Charakteristický rys samohlásek je tónovost, u souhlásek pak šumivost. [5]

V českém jazyce je při artikulaci někdy zapojena také rezonance dutiny nosní, kdy dochází ke vzniku nosových hlásek – „M“, „N“, „Ň“. Při uskutečnění nosní rezonance dojde k povolení měkkého patra, kdy se uvolní cesta výdechovému proudu vzduchu v dutině nosní. Naopak pokud dochází ke zdvihnutí měkkého patra, tak se dutina nosní uzavírá a nedojde k nosové rezonanci.

Systém českých samohlásek je dle Jiřiny Klenkové tvořen pěti samohláskami, kdy jedna z těchto samohlásek má dva grafémy: „I“ a „Y“. Při artikulaci samohlásek prochází výdechový proud vzduchu dutinou nosní volně.

Postavení jazyka v dutině ústní při tvorbě vokálů znázorňuje Hellwagův trojúhelník.

	přední	střední	zadní
vysoké	i		u
středové		e	o
nízké		a	

Obrázek 2: Hellwagův vokální trojúhelník [18]

Hellwagův trojúhelník vychází z artikulace hlásky „A“, kterou lze považovat za hlásku neutrální. Jazyk se nachází nejnižší na spodině dutiny ústní, která je volná. V této fázi jsou ústa otevřena nejvíce. [5]

8.1 Samohlásky

Při tvoření samohlásek se výdechovému proudu vzduchu nestaví do cesty žádná překážka. Rozdíl mezi samohláskami je dán pouze čelistním úhlem, kdy záleží na velikosti a postavení rtů. Při vyslovení samohlásky „A“ je dosaženo největšího čelistního úhlu, kdy jsou rty v poloze neutrální, špička jazyka se opírá o dolní řezáky a hřbet jazyka se mírným obloukem přitiskává směrem k patru.

Při artikulaci přední hlásky „E“ dochází k posunu jazyka kupředu a zvednutí k patru, dutina je zmenšená a dutina ústní se zvětšuje, jazyk se po stranách tiskne k patru a rty se zaostřují. K artikulaci hlásky „I“ dochází zmenšováním dutiny ústní, kdy se jazyk sune co nejvíce nahoru a vpřed.

Zadní samohláska „O“ vzniká stažením jazyka dozadu a vzhůru, tím se zvětšuje ústní dutina vpředu, rty jsou zaokrouhlené. Pokud je jazyk vzadu více zdvihnut, vznikne samohláska „U“. Rty jsou nejvíce zaokrouhleny a čelistní úhel je větší než u samohlásky „O“.

Vady řeči u samohlásek jsou celkově velmi vzácné. Ve většině případů dochází pouze k záměně jedné samohlásky za samohlásku jinou. Nejčastěji dochází k záměně samohlásky „E“ za „A“ či „I“. [6]

8.2 Dvojhlásky

Diftongy neboli dvojhlásky představují velmi těsné spojení dvou samohlásek v jedné slabice. V českém jazyce se nacházejí tři diftongy: „OU“ (ouško), „AU“ (automobil), „EU“ (pneumatika). Při výslovnosti diftongů dochází k pohybu čelisti, jazyka a rtů při výslovnosti jedné samohlásky, která je plynule nahrazena postavením mluvidel, které jsou připraveny na vyslovení samohlásky druhé. [6]

8.3 Souhlásky

Souhlásky neboli konsonanty jsou tvořeny nepravidelnými šelesty a šumy, které jsou tvořeny na různých artikulačních místech. U konsonantů se zohledňuje místo jejich tvoření či artikulační okrsky. Nesprávná výslovnost souhlásek je označována řeckým názvem hlásky s připojením koncovky – ismus. Například vadná výslovnost hlásky „B“ bude betacismus, „D“ deltacismus, „R“ rotacismus či „Ř“ rotacismus bohemicus. [6]

Pokud u konsonantů dochází k odlišné výslovnosti způsobené patologickým jevem, například „R“ tvořeným na měkkém patře, je k danému termínu ještě připojen latinský název místa, kde dochází k jeho patologickému tvoření. Tedy souhláska „R“ tvořená na měkkém patře je označena jako rotacismus velární. [6]

Českých konsonantů neboli souhlásek je celkem 25, ke kterým je nutno připočítat ještě šest dalších variant a „ráz“. [5]

		Podle místa tvoření										- neznělé, + znělé						
		retné		reto-zubné		přední		zadní		předo-zado-				hrtanové				
		-	+	-	+	zubodásňové		patrové		-	+			-	+			
Podle způsobu tvoření	závěrové	ústní	p	b			t	d			ř	d'	k	g			ražené	
		nosní			m				n				ň	ŋ				
		hlasivkové													ʔ			
		polozávěrové					c	ʒ	č	ʒ							polosykové	
	úžinové	středové					s	z	š	ž							sykové	třené
		bokové							f	v							šumové	
		kmitavé															bez šumu	
		hlasivkové															šumové	
																	h	
			retné	předo-				středo-	zado-	hlasiv-								
		Podle artikulujícího orgánu																

Obrázek 3: Dělení českých souhlásek [20]

8.3.1 Dělení českých konsonantů

A. PODLE MÍSTA TVOŘENÍ

Tvorba probíhá v tzv. artikulačních okrcích. Celkově se rozlišuje pět základních artikulačních okrců podle toho, na kterém místě dochází k vytvoření hlásky.

I. Do prvního artikulačního okrcu patří hlásky:

- obouretné (bilabiální), které jsou tvořeny oběma rty: „P“, „B“, „M“
- retozubné (labiodentální), které jsou tvořeny překážkou mezi spodním rtem a horními řezáky: „F“, „V“

II. Do druhého artikulačního okrcu patří:

- hlásky dásňové (alveolární), kde se výdechovému proudu vzduchu staví do cesty překážka, která je tvořena hrotem jazyka na horní dásni. V této části lze rozlišit souhlásky předodásňové (nealveolární), či zubodásňové (alveodontální): „T, D, N, C, S, Z, L, R, Ř“
- souhlásky zadodásňové (postalveolární): „Č“, „Š“, „Ž“

III. Do třetího artikulačního okrsku jsou řazeny hlásky:

- tvrdopatrové (palatální, předopatrové) jsou také nazývány hláskami měkkými. Měkké hlásky jsou tvořeny přiblížením hřbetu jazyka k tvrdému patru neboli palatu: „Ť“, „Ď“, „Ň“, „J“

IV. Dalším artikulačním okrskem jsou hlásky:

- měkkopatrové (velární, zadopatrové), jde o souhlásky tvořené na velu, tedy na měkkém patře: „K“, „G“, „Ch“

V. Za poslední artikulační okrsek jsou považovány hlásky:

- hrtanové (laryngeální), které jsou tvořeny přímo v hrtanu. V tomto místě dochází k vytvoření hlásky „H“.

Za laryngeální zvuk je považován ráz a tvrdý hlasový začátek tzv. hlasivková exploziva.

[5], [6]

B. PODLE ZPŮSOBU TVOŘENÍ

- Výbuchové hlásky neboli explozivy. V určitý okamžik vzniká úplný závěr, který je prudce zrušen a po něm následuje výbuch. Patří sem hlásky: „P, B, M, T, D, N, Ť, Ď, Ň, K, G.“
- Třené hlásky (frikativy, úžinové – konstriktivy). Průchod pro výdechový proud vzduchu je zúžen úzkou štěrbinou, kdy dochází ke tření výdechového proudu. Patří sem hlásky: „F, V, S, Z, Š, Ž, J, H, Ch, L, R, Ř.“
- Polotřené hlásky neboli afrikáty jsou souhlásky, které v první artikulační fázi obsahují prvek závěrový a v druhé fázi prvek úžinový. Někdy jsou označeny jako polozávěrové. Patří sem hlásky: „C, Č.“

Jako další členění souhlásek může být použito rozdělení podle toho, kterou částí mluvidel jsou tvořeny. Vyskytují se tu souhlásky čistě ústní, nosové, retné, retozubné, jazyčné a hlasivkové. [5], [6]

Dále je třeba zmínit hlásky, které se vyskytují jen v určitých pozicích:

- Zadopatrové „N“ se ve výslovnosti objeví po souhláskách „N“, „K“ nebo „G“ (angrešt, banka),
- po „C“ a „Č“ vzniká znělá párová souhláska „DZ“ a „DŽ“ (leckdo, léčba),
- neznělé „Ř“ se vyskytuje vedle neznělé souhlásky nebo na konci slov (tři, vař),
- v určité pozici se také vyskytuje znělé „Ch“, které se realizuje před znělou párovou souhláskou (abych byl, hoch donesl). [5], [6]

8.4 Fonologická realizace prvků řeči

Pojem distinktivní rys uvádí Jiřina Klenková ve své publikaci Logopedie jako rozdílný rys v několika slovech. Buď je tento rys ve slově zcela přítomen či úplně chybí. Existuje celá řada těchto distinktivních rysů: [5]

ZNĚLOST – NEZNĚLOST

Znělost a neznělost je dána přítomností či absencí hrtanového tónu, kdy vyslovení znělé hlásky je realizováno pomocí hlasu. Pokud hlas nezazní, jedná se o hlásku neznělou. Souhlásky, které mají svůj neznělý protějšek, jsou nazývány nepárovými: „M, N, Ň, L, R, J.“ U neznělých hlásek je pravidlem, že se tvoří s větší energií a jsou napjatější. Proto můžeme rozpoznat znělé hlásky od neznělých i třeba při šepotu, kdy hlas nezazní ve své plné síle. Vývoj znělé a neznělé hlásky u dítěte probíhá tak, že se nejdříve učí souhlásky neznělé. Logoped využívá toto hledisko při nácviku správného tvoření, a proto začíná párovou neznělou souhláskou.

NOSOVOST – NENOSOVOST

V této části dochází k zapojení dutiny nosní, kdy je nosovost dána příměsí nosní rezonance. Jsou to slova: nos – kos, nohy – rohy, mrak – drak.

KONTINUÁLNOST – NEKONTINUÁLNOST

Za kontinuální hlásky jsou považovány hlásky úžinové a nekontinuální hlásky jsou výbuchové. Patří sem slova: husa – pusa, solí – bolí.

KOMPAKTNOST – DIFUZNOST

Řadí se sem samohlásky a souhlásky patrové. Za difuzní hlásky se považují hlásky, do kterých se soustředí akustická energie, která je rozložena po celém spektru. Difuzní hlásky jsou vysoké samohlásky a labiální souhlásky. [17]

8.5 Modulační faktory souvislé řeči

Modulační faktory souvislé řeči jsou podle Jana Vyštejna ty, které se uplatňují v souvislé řeči. Jedná se především o přízvuk, melodii řeči, pauzy a tempo řeči.

Český přízvuk je kladen na první slabiku slova, která bývá vyslovena výrazněji než ostatní slabiky. Za nepřízvučná slova mohou být označena slova jednoslabičná. Proto je ve fonetice použit termín přízvukový neboli mluvní takt, který se užívá pro spojení několika slabik, z nichž první slabika je přízvučná. Například věta: „On se na nás přišel podívat“ se skládá ze šesti slov, ale ze čtyř taktů. K přesunutí přízvuku na předložku dochází u předložek jednoslabičných, které se vyskytují před podstatnými jmény. Důrazem dochází k zvýraznění celého slova promluvy.

Melodie věty způsobuje odlišení věty neukončené od ukončené, kdy u věty ukončené dochází ke klesnutí hlasu až na úplném závěru věty. Dále se rozlišuje zjišťovací otázka od ostatních druhů vět a věty citově zabarvené od vět neutrálních. [15]

Tempem řeči se odlišují věty méně závažné části souvislého projevu, či naopak velmi důležité. Pauza je velmi důležitým prostředkem pro členění souvislé řeči na jednotky menšího charakteru. Pokud je tempo řeči příliš silné, dochází ke zhoršené artikulaci a může dojít k nesprávnému porozumění textu.

Pauzy neboli přestávky povzbuzují celkový zájem posluchače a pomáhají rozčlenit souvislou řeč na menší srozumitelné části.

Mezi důležitou část patří také barva hlasu, která je pro každého člověka specifická. Barva hlasu závisí na somatických vlastnostech individua a na tvaru rezonanční dutiny.

Běžný pravopis nedokáže zachytit zcela věrně zvukovou podobu mluveného projevu. Proto se využívá fonetická transkripce (přepis), která slouží hlavně při výuce cizích jazyků či zápisu nářečí. Ve fonetickém přepisu platí, že jedné hlásce odpovídá pouze jeden určitý znak a naopak. V českém jazyce je použita transkripce, jejíž znaky se co nejvíce shodují s písmeny, které jsou používány v českém pravopise. Dále se vyskytuje pojem mezinárodní transkripce, kde jsou stanoveny konkrétní znaky pro určitá písmena. Taková forma se vyskytuje ve slovnících či učebnicích. [15]

8.6 Vývoj dětské výslovnosti

Vývoj výslovnosti u dětí neprobíhá úplně stejně. Každé dítě je jedinečná osobnost s různými dispozicemi. U většiny dětí platí, že kolem tří let bývá řeč po formální stránce plně vyvinuta. Naopak existují i děti, které mají problém s výslovností i kolem pátého či šestého roku. [1]

Dítě se nejdříve snaží napodobit slyšené zvuky řeči, učí se je sluchově rozdělit a poté artikulačně napodobit. To se samozřejmě nejdříve děje u zvuků jednodušších, tedy osvojení hlásek a celků, které mají snadnou artikulační strukturu.

Výslovnost jednotlivých slov se vytváří postupně od těch nejjednodušších po zvukové stránce, přes napodobování, žvatlání až do úplného zvládnutí. Veškerý tento vývoj závisí na individuálních schopnostech dítěte a na prostředí, které na dítě působí.

Nejčastěji bývá nahrazována hláska „R“ hláskou „L“ či „Ř“. Dále se u dětí často zaměňuje „Z“ nebo „Ž“, kdy se tyto varianty mohou vyskytovat ještě kolem pátého až šestého roku života dítěte. Takovouto patlavost lze považovat za jev vývojový.

Dítě se nejrychleji naučí hlásku „A“, která je artikulačním základem. Poté následují samohlásky „E“ a „I“. Dvojhláska „AU“ se ustaluje dříve než dvojhláska „OU“. Ze souhlásek dochází nejdříve k osvojení souhlásky „P“, „B“, „M“, které umožňují velmi rychlý vývoj souhlásek „T“, „D“, „N“. Dítě se také velmi brzy naučí vyslovit souhlásku „F“ a „V“. Obtíže mohou dětem způsobit souhlásky „K“ a „G“, které bývají často nahrazeny souhláskami „T“ a „D“. Mezi méně často zvládnutelné hlásky patří také souhláska „L“. [14]

Ve vývoji dítěte nejdéle trvá výslovnost sykavek, hlásek „C“, „R“ a „Ř“. Za poslední hlásku, u které se dítě učí správnou artikulaci, je „Ř“.

Vývoj formální, zvukové stránky řeči je dokončen až kolem sedmého roku. Avšak do této doby je nutné, aby vývoj probíhal správně a dítě mělo při vstupu do školy řeč zcela vyzrálou. [7], [14]

9 SPRÁVNÁ A VADNÁ VÝSLOVNOST JEDNOTLIVÝCH HLÁSEK

9.1 Vada výslovnosti u hlásek „P“, „B“, „M“

Souhlásky „P“, „B“ jsou závěrové, obouretné (bilabiální) a souhláska „M“ je závěrová, obouretná nosovka. Při artikulaci souhlásek „P“, „B“, „M“ dochází k sevření obou rtů a vytvoření závěru. U hlásek „P“ a „B“ dochází ke vzniku patrohltanového závěru, kdy je tento závěr náhle přerušen vzdušným proudem.

Při artikulaci souhlásky „M“ vzniká závěr pomocí rtů, který je slabší než u artikulace hlásek „P“ a „B“. U vyslovení hlásky „M“ je zapojena také dutina nosní a jazyk leží po celou dobu v klidové poloze na spodině dutiny ústní. [9]

Vadná výslovnost je velmi často způsobena záměnou znělého „B“ za neznělé „P“. Při rozštěpech patra bývá „P“ a „B“ nahrazeno hrtanovou explozí. Avšak špatná výslovnost těchto hlásek bývá poměrně vzácná. [5], [7]

9.2 Vada výslovnosti u hlásek „F“, „V“

Souhlásky „F“, „V“ jsou úžinové (frikativy), retozubné (labiodentální). Při artikulaci těchto hlásek dochází k přiblížení spodního rtu směrem k horním řezákům a vytváří se nepatrná úžina, kterou vzduch uniká a vydává charakteristický šum. Tento zvuk je při vyslovení hlásky „V“ slabší, než při vyslovení hlásky „F“ a na rozdíl od „F“ je podložen hlasem. Jazyk se do artikulace vůbec nezapojuje.

Mezi nejčastější vadu řeči, která se však vyskytuje velmi málo, patří záměna znělého „V“ neznělým „F“ nebo jsou obě hlásky úplně vynechány. [5], [8]

9.3 Vada výslovnosti u hlásek „T“, „D“, „N“

Souhlásky „T“, „D“ se řadí do skupin závěrové a dásňové (alveolární), souhláska „N“ patří do skupin závěrová, dásňová, nosovka.

Při artikulaci „T“ a „D“ se jazyk přitiskne na dásně za horní řezáky a závěr je vytvořen současně se závěrem patrohltanovým. Při artikulaci hlásky „T“ je exploze mnohem silnější než při artikulaci hlásky „D“, při kterém zazní pouze hlas.

Artikulace hlásky „N“ probíhá za účasti nosní rezonance bez žádného patrohltanového závěru.

Tyto vady řeči se vykytují velmi vzácně. Souhlásky „T“, „D“, „N“ bývají při výslovnosti buďto úplně vynechány nebo nahrazeny. Například znělé „D“ je nahrazeno neznělým „T“.

Pokud by se jednalo o patologický způsob jejich vytváření, kdy se zadní část hřbetu jazyka, která je na rozhraní tvrdého a měkkého patra účastní současně s rezonancí v dutině nosní. Vycházející zvuk připomíná hlásku „G“. [5], [7]

9.4 Vada výslovnosti u hlásek „C“, „S“, „Z“

Při tvoření je výdechový proud veden žlábkem, který je ve středu jazyka na ostří kolmo na sebe postavených řezáků, kde vzniká vzdušný vír ostrého sykavkového zvuku. Rty se prodlužují ve vodorovném směru.

Hlásky „C“ se liší od „S“ a „Z“ tím, že hřbet jazyka se přibližuje k alveolárnímu výběžku za horními řezáky a vytvoří nejdříve malý závěr, který se postupně uvolňuje, až vznikne úžina stejná jako u „S“ a „Z“. Souhláska „C“ je označována jako polozávěrová a souhlásky „S“ a „Z“ jako souhlásky úžinové. [5], [7], [8]

9.5 Vada výslovnosti u hlásek „Č“, „Š“, „Ž“

Jak uvádí Jan Vyšejn, při artikulaci těchto hlásek se hrot jazyka posunuje mírně vzad a současně také vzhůru a dochází k vytvoření úžiny spolu s alveolárním výběžkem.

Při výslovnosti „Č“ je hláska tvořena hrotem jazyka a alveolami, které vytváří slabý závěr. Rty jsou našpuleny dopředu. Šum, který vzniká výdechovým proudem vzduchu, má větší prostor, kdy je daleko hlubší a tupější než u hlásek „C“, „S“, „Z“.

Nesprávně vyslovené souhlásky „S, Š, Z, Ž, C a Č“ jsou hromadně nazývány šiřlavostí (sigmatismem). Sykavky mohou být nahrazovány, zaměňovány či úplně deformovány z hlediska zvuku. [15]

Dle Miloše Seemana se vyskytuje 85,6 % dětí ve věku 3 až 4 let, kteří nesprávně vytvářejí sykavky. U dětí ve věku 4 – 5 let je výskyt podstatně menší, tedy kolem 68 % a u dětí 5 – 6letých je výskyt sykavek pouze okolo 5 %. [8]

9.6 Sigmatismus

K úplnému vynechání sykavek dochází velmi málo. Nejčastějším úkazem bývá parasigmatismus, tedy nahrazování sykavek jinými hláskami. Ve valné většině to bývají hlásky „T“, „Ch“ či vzájemné nahrazování hláskami „C“ za „S“, znělé za neznělé apod. Celková patologie sykavek je velmi obsáhlá. [5], [7]

Mezi nejvíce zřetelné vady patří:

- Šišlavost mezizubní (sigmatismus interdentalní) vzniká, pokud se hrot jazyka vsune mezi horní a dolní řezáky. K tomuto jevu dochází hlavně proto, že dítě má velmi často problém s nosním dýcháním a vysune jazyk z úst. Takto vzniklý pohyb vytváří vhodné podmínky pro rozvoj mezizubní šišlavosti, zejména pokud ještě nemá dítě zcela správně rozvinuté sluchové schopnosti.
- Šišlavost přízubní (sigmatismus addentalní) se vyskytuje hlavně při nitroušní nedoslýchavosti. Tento typ vady vzniká, pokud se jazyk dotýká svým hrotem zadní stěny horních řezáků a tím vzniká tupý sykot.
- Šišlavost retozubní (sigmatismus labiodentalní) vzniká, pokud jsou sykavky tvořeny podobně jako hláska „F“, kterou svým zvukem připomíná.
- Šišlavost boční (sigmatismus laterální). Při sigmatismu laterálním dochází k úniku výdechového proudu vzduchu po jedné či po obou stranách jazyka. Příčinou vzniku velmi nepříjemného sykotu je špatné postavení jazyka při samotné artikulaci hlásky. K šišlavosti boční může také dojít, pokud se jinak utvoří chrup či skus. Také při výměně zubů a vytvoření si nového návyku ve špatném stavění jazyka.
- Šišlavost nosní (sigmatismus nazální) vzniká, pokud výdechový proud vychází nosem, neboť jazyk svým postavením uzavře dutinu ústní a nedostatečný patrohltanový uzávěr umožňuje proudění vzduchu nosní dutinou. Na první pohled ji lze rozeznat pomocí nepříjemných zvuků v podobě nosní šelesti.
- Šišlavost hrtanová (sigmatismus laryngální) se vyznačuje velmi ostrou šelestí, která vzniká v hrtanu. Tento druh sigmatismu je nejvíce příznačný pro palatolálii, tedy vadu výslovnosti, která je doprovázena rozštěpem patra.
- Sigmatismus stridens je velmi nápadná až přehnaná sykavost.

- Šišlavost dyšná (sigmatismus aspirační) označil Miloš Sovák za neobvyklý způsob tvoření sykavek, kdy jsou tyto sykavky tvořeny nápadně srkavým retozubním zvukem za přítomnosti velmi krátkého trhavého vdechu. [5], [12]

9.7 Vada výslovnosti hlásky „L“

Tato hláska je tvořena opřením jazyka o alveolární výstupek, kdy se okraje jazyka k patru netisknou a vytváří volné průchody, kudy dochází k úniku výdechového proudu.

Nejčastější případ vadné výslovnosti u hlásky „L“ bývá celé vynechávání nebo zaměňování za jinou souhlásku, kterou je často „J“, „H“ nebo „V“.

Pokud je hláska „L“ tvořena bočními pohyby dolní čelisti, kdy se jazyk při artikulaci nezvedá, lze mluvit o tzv. patologii této hlásky. [9],[15]

9.8 Rotacismus

Rotacismus je latinský název pro vadnou výslovnost hlásky „R“. Z hlediska artikulace je výslovnost hlásky „R“ velmi častá. Nejčastěji bývá nahrazena hláskami „L“, „J“, „H“. Pokud se jedná o patologické jevy týkající se rotacismu, jsou uvedeny pouze ty, které se běžně vyskytují. Hlavním kritériem pro klasifikaci jednotlivých deformací jsou místa náhradního tvoření hlásky, jak uvádí Jan Vyštejn ve své publikaci. Existuje mnoho dalších kritérií, podle kterých lze provádět klasifikaci, avšak ty jsou z hlediska fonetického pro logopedickou praxi nepodstatné.

Při artikulaci hlásky „R“ jsou okraje jazyka přitisknuty k patru, kdy je hrot jazyka volný a je rozkmitáván výdechovým proudem vzduchu. Tento pohyb ovlivňuje utlumování a uvolňování hlasu, a tím vzniká hrčivý zvuk, který je typickým pro tuto hlásku. [7], [15]

Mezi nejznámější formy vadné výslovnosti hlásky „R“ patří:

- Rotacismus obouretný (bilabiální), který vzniká rozkmitáním obou rtů,
- rotacismus mezizubní (interdentální), který je tvořen jednotlivými kmity mezi jazykem a zuby,
- rotacismus bočný (laterální), rozpoznatelný na první pohled, protože jsou velmi znatelné kmity na obličejí v oblasti tváří. Dochází tudíž k úniku vzduchu na stranách mezi jazykem a tváří,

- rotacismus patrový (palatální) je špatné stočení jazyka. V tomto případě není možné správně vyslovit hlásku „R“, protože hrot jazyka je otočen směrem nahoru a vzad,
- rotacismus zadopatrový – měkkopatrový (velární) vzniká rozkmitáním různě velkých úseků v oblasti měkkého patra,
- rotacismus čípkový (uvulární) je obdoba rotacismu velárního, kdy místo měkkého patra dochází k rozkmitání čípku. Vlivem rozkmitání čípku vzniká zvuk, který působí velmi rušivě,
- rotacismus nosový (nazální) vzniká proražením vzduchu, který rozkmitá zadní okraj měkkého patra nosem. V některých případech dochází k vydání chrčivého zvuku, který je velmi podobný hlásce „Ch“,
- rotacismus hrtanový (laryngální) se vytváří ve sliznicových útvarech nad hlasivkami, ve kterých dochází ke kmitání výchlipkových řas v hrtanu. Tento typ rotacismu je velmi vzácný a jeho výskyt lze spojit s některými případy rozštěpu patra,
- rotacismus hyperkinetický vzniká rychlým a prudkým sevřením čelistí.

Další vadná výslovnost hlásky „R“ může být způsobena větším či naopak menším počtem kmitů jazyka za určitou dobu. Odstranění je v tomto případě velmi snadné za pomoci kmitacího přístroje v logopedické poradně. [5], [7], [15]

9.9 Rotacismus bohemicus

Jedná se o špatnou výslovnost hlásky „Ř“. Rotacismus bohemicus je velmi podobný svou tvorbou výše zmíněné hlásce „R“, od které se liší pouze v menším čelistním úhlu a jemnějšími a početnějšími kmity.

Výskyt této vady řeči je více frekventován než samotný výskyt hlásky „R“.

Nejčastěji bývá hlásky „Ř“ nahrazena hláskami „J“, „H“, „S“, „Z“, „Ž“, „D“, „Ď“. Namísto slova řada, jedinec s vadou hlásky „Ř“ vysloví jada, hada, zada či žada. Záměna jedné hlásky za hlásku jinou se nazývá paralálie. [5], [7], [15]

Mezi nejznámější formy vadné výslovnosti hlásky „Ř“ patří:

- Rotacismus bohemicus retozubní (labiodentální), který může při špatné výslovnosti znít jako hláska „V“,
- rotacismus bohemicus obouretný (bilabiální),
- rotacismus bohemicus měkkopatrový (velární) s typickým chrčivým zvukem,
- rotacismus bohemicus bočný (laterální), který velmi často doprovází bočnou šiřlavost. Hlavně v případě, pokud se jedná o postižení obou řad sykavek.
- Rotacismus bohemicus nosní (nazální) se vyskytuje ve velmi značné míře.

9.10 Vada výslovnosti u souhlásek „Ť“, „Ď“, „Ň“

Tyto hlásky jsou tvořeny pevným závěrem hřbetu jazyka na tvrdém patře, ve kterém se hrot jazyka opírá o vnitřní stranu dolních řezáků. Souhlásky „Ť“, „Ď“ mají svůj závěr, avšak „Ň“ má závěr pouze ústní.

Vada, kdy dítě špatně měkčí tuto skupinu souhlásek, se vyskytuje velmi často. Jejich špatná výslovnost spočívá v tom, že jsou nahrazeny jako „T“, „D“, „N“. [5]

9.11 Vada výslovnosti u souhlásky „J“

Artikulace souhlásky „J“ je tvořena hřbetem jazyka, který proti tvrdému patru vytváří úžinu. Při vyslovení se bok jazyka dotýká klenby patra a hrot je opřen o vnitřní stranu dolních řezáků. Ústa jsou mírně prodloužena a koutky jsou značně zaostřeny. Šum, který vzniká průchodem vzdušného proudu úžinou, je překryt zněním hlasu. [9]

Tato vada se vyskytuje velmi zřídka. Ve většině případů jde pouze o úplné vynechání této hlásky. [7], [15]

9.12 Vada výslovnosti u souhlásek měkkopatrových

Do této skupiny souhlásek, která je tvořena na měkkém patře, jsou zahrnuty hlásky „K“, „G“. K jejich vyslovení dochází přitisknutím zadní části hřbetu jazyka k měkkému patru, ve kterém se vytváří závěr, který v okamžiku vyslovení je proražen výdechovým proudem vzduchu. Špička jazyka spočívá volně v dutině ústní nebo je jazyk opřen o výstupek dolních dásní. [9]

Rozdíl mezi těmito hláskami je pouze v tom, že při artikulaci hlásky „K“ nezazní hlas, ale při artikulaci hlásky „G“ zazní. Hlásky „K“ a „G“ bývají při špatné výslovnosti

nahrazeny nejčastěji hláskami „T“ a „D“. Namísto káva dítě vysloví táva a místo guma – duma. V některých případech se tyto hlásky ani nevysloví (káva – áva, guma – uma). [5], [7], [15]

9.13 Vada výslovnosti u souhlásky „Ch“

Hlávka „Ch“ se tvoří na stejném místě jako hlávky „K“ a „G“. Měkké patro tvoří závěr patrohltanový a rty se artikulace vůbec nezúčastňují.

Vady výslovnosti této hlávky nejsou až tak časté a spočívají více méně ve vypouštění „Ch“ nebo v jejím nahrazování, nejčastěji hláskami „G, či „H“. [7]

9.14 Vada výslovnosti u souhlásky „H“

Dle Jana Vyštejna, který ve své publikaci Vady výslovnosti uvádí, že obě artikulační složky u hlávky „H“ se tvoří v hrtanu, což znamená, že se tvoří na stejném místě ve stejnou chvíli. Jazyk se nachází v klidové poloze, měkké patro tvoří závěr a rty jsou v pozici neutrální. Výdechový proud vzduchu musí být velmi silný, aby došlo ke vzniku hlasitého šumu o stěny trojúhelníkové štěrby hlasivek. Dále výdechovému proudu vzduchu nebrání nic v cestě.

Nejběžnější vada výslovnosti u hlávky „H“ bývá ta, že je vyslovena nezněle, tedy jako „Ch“, nebo je úplně vynechávána. [15]

9.15 Nežádoucí důsledky vad výslovnosti

Z hlediska nároků, které jsou kladeny na dnešní dobu, jsou mnohem vyšší formální nároky na vyjadřovací schopnosti člověka. Řečová vada pak nejenže snižuje úroveň celkového projevu, ale také se nepříznivě promítá do psychiky člověka a jeho sociálního začlenění. Proto nelze považovat vadu řeči pouze za esteticky zanedbaný nedostatek.

Rodiče by si měli uvědomovat, že i když pro dítě není například patlavost nějakou velkou překážkou v době jeho mládí, překážkou se může stát v jeho dospělosti. Dítě může být pro svou vadu, i kdyby byla nepatrná, vystaveno výsměchu okolí, který má poté vliv na jeho psychický vývoj a zařazení se do společnosti.

Vadná výslovnost má vliv i na školní život. Konkrétně na psaní a čtení, které dítěti stěžuje a znepríjemňuje chuť k práci ve škole a později tato nechť může přetrvávat i k pracovním povinnostem. [1], [14]

9.16 Vyšetření výslovnosti

K vyšetření jsou velmi důležité různé pomůcky. Mezi ně patří různé obrázky, hračky, říkanky, rozhovory, vyprávění, čtení a také psaní. Volba vhodného vyšetřovacího prostředku a vhodného způsobu vyšetření se řídí dle rozumových dispozic u dítěte a v úvahu se bere také věk dítěte. [9]

Výslovnost jednotlivých hlásek se dle Jana Vyštejna zjišťuje podle celých vět a slov zvolených tak, aby obsahovaly vadnou hlásku vždy na začátku, uprostřed a na konci slova. Například ve slovech salám, kosa, nos se hláska „S“ vyskytuje na začátku, uprostřed a na úplném konci slova.

Na úplném začátku se zjišťuje výslovnost hlásek artikulačně méně náročných a postupně se propracovává k hláskám náročnějším. Ve stejném pořadí se zaznamenávají bližší údaje o případné vadě výslovnosti a doplňují se řadou informací z okolí, ve kterém dítě vyrůstá. [11], [15]

U dítěte zjišťujeme sociální zralost, prospěch ve škole, laterální (vedoucí ruku), muzikálnost, stav sluchu a mluvidel.

Pokud se nejedná jen o běžnou vadu řeči, je třeba přistoupit k lékařské konzultaci, přičemž odborný lékař na základě vyšetření spolu s logopedem stanoví vhodné postupy. [11],[15]

PRAKTICKÁ ČÁST

10 POZOROVÁNÍ DĚTÍ S NARUŠENOU KOMUNIKAČNÍ SCHOPNOSTÍ

Praktická část bakalářské práce byla vypracována na základě získaných zkušeností v logopedické poradně v Havlíčkově Brodě a v MŠ Štoky. Zmíněná logopedická poradna byla vybrána hned z několika důvodů. V první řadě dobré jméno, s čímž souvisí i velká návštěvnost a vytíženost. V neposlední řadě také snadná dostupnost a ochota odborného pracovníka poskytnout veškeré potřebné informace.

Praktická část bakalářské práce se opírá o informace nabyté během pohovoru a pozorování dětí na schůzkách s logopedickým pracovníkem a logopedickou asistentkou působící v mateřské škole. Cílem práce je pozorovat vývoj odstraňování vad řeči u dětí. Zjistit fakta a postupy, které se při odstranění běžně používají. Dále se také seznámit s odbornými publikacemi, herními materiály, počítačovým programem a pomůckami. Jedna z dalších oblastí praktické části uvádí rozdíl mezi činnostmi vykonávanými logopedickým pracovníkem a rekvalifikovaným logopedickým asistentem. Dalším cílem je zodpovězení vlastně si kladených otázek, vyplývajících z pozorování dětí, které jsou doplněny krátkými rozhovory.

Uskutečněná pozorování byla provedena na dvou již zmiňovaných místech v rozmezí dvou týdnů. Podle tohoto je i praktická část bakalářské práce rozdělena do dvou částí. Na část první, která pojednává o týdnu stráveném v centru Klinické logopedie, kde byli dle závažnosti případu pozorováni tři pacienti dětského věku, kteří měli markantně rozdílné rozsahy jednotlivých vad řeči.

Druhá část shrnuje pozorování dětí jako skupiny při práci s logopedickou asistentkou v mateřské škole.

10.1 Otázky pozorovací části

CENTRUM KLINICKÉ LOGOPEDIE

- Je počet logopedických odborníků dostačující?
- Je vybavení a zařízení dostačující?
- Je poskytovaná kvalita péče závislá na finančních možnostech rodiny?
- Jaká je úspěšnost léčení?

MATEŘSKÁ ŠKOLA

- Jsou učitelé dostatečně proškoleni pro péči o vady řeči?
- Mohou vadu řeči odhalit dříve než na ni upozorní lékař a tím odstartovat proces jejího odstraňování?
- Je časová dotace pro práci s dětmi s vadou řeči dostačující?
- Existuje možnost návaznosti školky na logopedické centrum, tedy vzájemná spolupráce?
- Je vybavení a zařízení dostačující?

10.2 Centrum Klinické logopedie

Úspěšná logopedická terapie je založena na úzké spolupráci logopeda nejen s dítětem, ale zejména s rodiči. Úkolem logopeda je naučit rodiče, jak efektivně provádět nápravu řeči jejich dítěte. Základem je docházet na pravidelné individuální konzultace, při nichž logoped volí metody a pomůcky, které jsou nejvhodnější pro dané dítě. Logoped má za úkol radit, jak mají rodiče cvičit s dítětem, zda je vhodné dítě v řeči opravovat apod. Předpokladem úspěšné logopedické terapie je každodenní práce s dítětem dle pokynů logopeda.

Logopedická péče není povinná, rodiče se sami rozhodují, jestli jim na rozvoji řeči dítěte opravdu záleží a zda jsou rodiče ochotní v jeho zájmu systematicky spolupracovat s logopedem.

Logopedická ambulance je soukromou klinikou, která má smlouvu se všemi zdravotními pojišťovnami, které praxi logopeda hradí. Pro kraj Vysočina, kde byla praxe prováděna, jsou vyhrazeni tři logopedičtí terapeuti. Čekací doba na vyšetření jednoho dítěte je přibližně 4-5 týdnů od poslední návštěvy kvůli vytíženosti logopeda.

10.2.1 Poznatky z praxe v centru Klinické logopedie

Dříve, než jsem byla dětem představena, byl o nich veden pohovor s magistrou Michaelou Dubskou, která je odbornou pracovnící pro kraj Vysočina. Její praxe je vedena v Humpolci, Světlé nad Sázavou, Chotěboři a Havlíčkově Brodě, kde byla praxe absolvována.

Jeden z prvních dotazů z mé strany zněl, co je třeba udělat, aby dítě či dospělý mohl navštěvovat logopedickou poradnu. Samozřejmě se nevylučuje možnost, že

starostlivý rodič může s dítětem přijít rovnou k logopedickému pracovníkovi, takový postup však není možný, na návštěvy logopedické poradny je třeba doporučení obvodního lékaře, či doporučení z logopedicko-psychologické poradny. Mezi odborníky, kteří mohou doporučit návštěvu logopedické poradny, patří foniatr, pediatr a neurolog.

Pokud dítě vyslovuje některé hlásky špatně ve věku čtyř let, existuje vysoká pravděpodobnost potřeby odborné pomoci. Pokud by se tak nestalo, dítě by mohlo být psychicky poznamenáno na celý život a v nejkrajnějších případech by takovému jedinci nemusel být umožněn nástup do klasické základní školy, ale byl by nucen navštěvovat školu pomocnou.

PRVNÍ KROK

Prvním krokem je tedy nutné absolvování prohlídky s dítětem u lékaře a na doporučení pak navštívit logopedickou poradnu.

Celkové prostředí logopedické poradny je uzpůsobeno pro děti, aby si připadaly jako ve školce. Tudíž každé dítě dostane svoji skříňku na oblečení, kam si po čas své hodiny uschová věci. V místnosti jsou hračky, kostičky, omalovánky apod. Dítě se tedy zaměstná ještě před vstupem do ordinace. Ordinace je vybavena kobercem, speciální židličkou pro děti menší a větší a také stolem, který obsahuje všechny náležitosti potřebné k výuce. Mezi důležitou pomůcku patří také zrcadlo, které slouží k lepšímu zobrazení dutiny ústní.

Při první návštěvě je založena logopedická karta dítěte obsahující základní osobní údaje o dítěti a záznamy o provedených cílených a odborných vyšetřeních. Následujícím krokem je vyplnění amnestického listu alespoň s jedním z rodičů. V amnestickém listu se vyplňují údaje od těch nejobecnějších po podrobné údaje od narození dítěte.

Amnestický list obsahuje následující údaje:

- Údaje o matce, otci a sourozencích,
- pořadí dítěte, úplnost rodiny,
- logopedické problémy v rodině,
- průběh těhotenství, porod, vážnější onemocnění dítěte, hospitalizace,

- vývoj motoriky, vývoj řeči, dýchání, doslýchavost či soustředěnost dítěte.

Třetím krokem je vyplnění souhlasu s poskytováním péče v odbornosti 903 klinické logopedie. Klient vyjadřuje svůj souhlas s poskytováním vyšetření v logopedické ambulanci. Dále bere na vědomí cíle terapie a souhlasí s tím, že terapeut může nadále vyžadovat i jiná odborná vyšetření. Důležitým bodem je nutná přítomnost zástupce rodiny na terapii, pokud je situací vynucena absence tohoto zástupce na terapii z jedné či druhé strany, pak pouze a jen s jeho písemným souhlasem. V tomto případě budou veškeré informace podávány telefonicky.

EVIDENCE

Veškerá evidence se provádí dvojím způsobem. V logopedické ambulanci je vedena klasická papírová kartotéka. Vzhledem k dnešní době je třeba mít zaevidované údaje i v počítači. Viz. Příloha I

Do počítače jsou zaznamenávány údaje a pokroky po každé návštěvě dítěte, na základě toho logoped může pozorovat pokroky či jistá zaváhání směrem zpět.

POMŮCKY

Přístroje a pomůcky jsou určeny k reedukaci řeči u pacienta. Dále slouží k rytmizaci řeči a ke zjištění schopností vnímání v dutině ústní. Nejčastěji jsou tyto pomůcky použity k rozkmitávání jazyka pro jeho lepší hybnost.

Pro navazování hlásek se používá přístroj tzv. sondiček. K navození hlásky „R“ je použit tzv. rotavibrátor, který umožňuje foniatrovi co nejrychleji odstranit vadu řeči.

Pro nácvik fonematického sluchu a analýzu jednotlivých hlásek je nejčastěji používán počítačový software s názvem „Logomalovánky“. Dalším počítačovým programem, velmi oblíbeným u dětí, je „Brepta“. V tomto programu děti trénují vypravování a sluchové vnímání. Dítě pojmenovává obrázky, které se objevují po kliknutí myši na obrazovce. Dalším cvičením je hra s pojmenováváním jednotlivých obrázků. Na obrazovce se objeví tři kartičky, kde dítě určuje podle zvuku správný obrázek. Například syčení hada přiřadí k obrázku hada atd.

Samozřejmě nejzákladnější a nejběžnější logopedickou pomůckou, kterou mohou používat i rodiče pro své děti, je klasické dřívko. Toto dřívko slouží k posunutí či přidržení jazyka v určité poloze v době vyslovování vadných hlásek.

MATERIÁLY

Mezi nejčastější materiály, které logoped používá, jsou různé obrázkové pracovní listy, stolní hry určené k rozvoji řeči a počítačový výukový program.

Šimonovy pracovní listy

Tyto pracovní listy jsou určeny pro rozvoj řeči dětí nejen v předškolním věku, ale i v prvních ročnících základních škol. Šimonovi pracovní listy jsou určeny hlavně dětem, které mají potíže s výslovností, slovní zásobou a neumí samostatně vyprávět. Autorem tohoto vydařeného pracovního materiálu je Věra Charvátová - Kopicová a Šarka Boháčová.

První díl těchto listů, který byl k dispozici, obsahuje celkem 22 pracovních listů k 11 hláskám. Některé listy jsou zaměřeny na hlásky artikulačně jednoduché („M, P, B, V, F“), jiné na hlásky artikulačně náročnější („C, S, Z, Č, Š, Ž“). Ke každé hlásce jsou přiřazeny dva listy. Jeden poukazuje na dějové obrázky, které děti vyprávějí. Každý dějový obrázek je také doplněn textem, který slouží pro inspiraci a podává návrhy určitých činností. Druhý list obsahuje jednotlivé obrázky, které si děti mohou vybarvit, rozstříhat a následně je použít ke hře. Na zadní straně listů jsou uvedena vhodná slovíčka k procvičování. Viz. Příloha II

Tím, že si dítě může obrázky vybarvit a rozstříhat se zlepšuje zraková orientace, dále sluchová a zraková paměť. Zvyšuje se také představivost a znalost barev u dítěte. Pokud dítě zvládá různé hry s listy, pak pravděpodobně nebude mít problém ani s výslovností. Jak je uvedeno v Šimonových pracovních listech, výslovnost je výsledkem rozvoje celkového smyslového vnímání, obratnosti a především všestranného rozvoje řeči.

Stejně jako při celém procesu odstraňování vad řeči je třeba trpělivosti a pochopení. Přílišné kárání a nespokojenost rodiče dítě odrazuje v další činnosti. Proto je nutné i při malých krůčcích dítě vždy pochválit. Pokud dítě mluví málo (opožděný vývoj řeči) nebo jeho řeč není plynulá, je třeba informovat dětského lékaře a zajistit odbornou logopedickou péči.

Doporučení pro práci s publikací Šimonovy pracovní listy:

- Jednotlivé obrázky se rozstříhají. Než se začne s úpravou výslovnosti, hrají se uvedené hry a smyslová cvičení. Tento krok je důležitý pro správné zvládnutí výslovnosti. Na úplném začátku využíváme pracovní listy s artikulačně jednoduchými hláskami „P, B, M, V, F“.
- Pokud dítě nezvládá výslovnost jednotlivých hlásek, rodič ani logoped ho neopravuje. Při častém opravování dochází k násilně vytvořenému zlovyku, který si dítě fixuje. Důležité je, aby logoped či rodič vyslovoval zřetelně, mluvil klidně a se správnou výslovností.

Pracovní listy Zrakové vnímání – Optická diference II.

Pracovní listy od Jiřiny Bednářové jsou určeny dětem školního věku – přibližně od 3. třídy až po druhý stupeň ZŠ. Listy lze používat při individuální práci dítěte s rodiči, při skupinové práci v ZŠ i ve speciálním školství.

Tyto pracovní listy jsou vhodné k rozvoji:

- Optické diference
- Očních pohybů
- Uvědomování si posloupnosti
- Koncentrace pozornosti
- Fixaci tvarů písmen
- Postřehování slabik
- Pravo-levé a prostorové orientace

V tomto souboru pracovních listů děti pracují nejen s obrázky a tvary, ale i s písmeny, číslicemi a různými dalšími symboly. Jednotlivé úkoly jsou rozděleny na odlišnosti a shody v různých grafických celcích. Dítě pracuje v ploše, řádcích a sloupcích, kdy i tvary mění svou velikost a nápadnost.

Odstupňovaná náročnost dává možnost využít tento materiál pro děti mladšího i staršího školního věku. Dále pracovní listy směřují k posilování schopnosti dokončovat započatou práci a pracovat systematicky. Pracovní listy jsou sestaveny tak, aby předcházely a zamezily náhodnému, chaotickému vyhledávání v celé stránce.

Pokud je dítě neklidné, raději daný úkol zkrátíme a práci zahájíme v době, kdy jsou pro práci vhodnější podmínky. Je lépe pracovat raději méně a častěji.

U listů, které jsou zaměřeny na postřehování písmen a slabik, je vhodné písmena a slabiky číst. Se slabikami je nutno dále pracovat – hledat slova, která danou slabiku obsahují, říkat si, které slabiky přehozením pořadí přestávají být smysluplné a ve slovech je nelze najít.

Další materiály

Navštívená logopedická poradna používá následující publikace:

- „Trpaslík v trávě spí“ od Ireny Klimkové. Jedná se o tvoření vět podle obrázku, který je vždy orientován na jednu vadnou hlásku.
- „Zlatá skříňka“ od Marie Sirůčkové. Kde nalezneme různé básničky na procvičení výslovnosti a rozvoj slovní zásoby.
- „Logopedické pohádky“ od Jany Havlíčkové. Kde nalezneme krátké pohádkové příběhy.
- „Artikulace mluvidel“ – Jedná se o kartičky s postavením úst při artikulaci jednotlivých hlásek. Dítě si kartičky ponechává a snaží se ústa napodobit. Každou další návštěvu si losuje některé z těchto úst a procvičuje danou hlásku k nim. Viz. Příloha III

SEZNAM HER A CVIČENÍ

I. Rozvoj slovní zásoby

- Vyhledej a povídej! Úkolem této hry je, aby dítě vyhledalo kartičky s určitým tematickým okruhem (například: zvířátka, hračky, ovoce atd.). Dítě obrázkem pojmenuje a samo se pokusí vymyslet několik dalších slov.
- Nadřazené pojmy. Jsou vybrány dva obrázky stejného tematického okruhu a dítě říká jejich nadřazený pojem (například: židle, postel = nábytek atd.).
- Vlastnosti. Dítě říká vlastnosti předmětů na obrázcích. Například máme slova: malý, starý, velký, veselý, hubený, učesaný apod.

II. Rozvoj vyjadřovací obratnosti

- Kde je obrázek? Jedná se o procvičení předložek (pod, na, za, v) a příslovcí (nahore, dole, uprostřed atd.). Dítěti je dána instrukce: „Dej obrázek na stůl, pod židli, vedle počítače atd. Následují otázky: „Kde je obrázek opice?“ Dítě ho najde a pojmenuje se správnou předložkou. Při správné odpovědi si dítě obrázek ponechává.
- Co vidíš na obrázku? Dítě popisuje děj na dějových obrázcích. Logoped či rodič dítěti pomáhá vhodnými otázkami. Pokud dítě nemá žádné obtíže se zvládnutím úkolu, rozvíjíme jeho fantazii kladením dalších otázek. Např. „Pán jde na houby. Co asi našel? Koho v lese uviděl? Co dělal, když přišel domů?“ Viz. Příloha IV
- Vymysli větu. Úkolem dítěte je vymýšlet věty na rozstříhaném obrázku. Například: „Na stromě sedí pták.“ „Na jakém stromě? Pták sedí na vysokém stromě.“
- Rýmování. Z kartiček jsou vybrána taková slova, která se rýmují, například: košík – hošík, kost – most, muška – puška, klíč – míč.

III. Rozvoj zrakového vnímání

- Hra na schovávanou. Kartičky jsou rozmístěny po velkém stole. Když dítě obrázek najde, musí ho správně pojmenovat.
- Vyhledej podobné obrázky. Dítě má najít dva stejné či si podobné obrázky mezi rozstříhanými kartičkami (dvě miminka, dvě jablka atd.).
- Vyjmenuj, co je vpravo a co vlevo. Dítě drží v ruce kartičky s obrázky a před sebou má prázdný list papíru. Logoped mu dává instrukce: „Polož obrázek vpravo, vlevo“. Ptá se dítěte: „Kde je obrázek vlaku?“. Pokud je odpověď správná, dítě si obrázek opět ponechává.
- Zakroužkuj barevně. V textu k jednotlivým obrázkům dítě kroužkuje všechna písmenka „A“ červeně, všechna písmenka „O“ modře. Písmenka logoped či rodič předepíše dítěti odpovídajícími barvami.

IV. Rozvoj zrakové paměti

- Kimova hra. Před dítětem je položeno několik obrázků. Dítě je pojmenuje a snaží se o zapamatování. Následně logoped přikryje obrázky šátkem a jeden obrázek schová. Dítě si odkryje oči a snaží se určit, který obrázek zmizel.

- Obrázky v řadě. Dítě má před sebou v řadě několik obrázků a důkladně si je prohlédne. Následně jsou obrázky zamíchány. Dítě má znovu vytvořit řadu obrázků a dodržet původní pořadí. Skládání probíhá směrem zleva doprava jako při čtení.

V. Rozvoj sluchového vnímání

- Kouzelné slovíčko. Logoped zvolí kartičku s obrázkem a položí ji před dítě. Říká řadu slov, a když dítě zaslechne slovo z obrázku, tleskne.
- Dvojice slov. Obrázky jsou brány jednotlivě, ukazují se dítěti a název každého obrázku je vysloven dvakrát. Při vyslovení druhého slova se změní hláska v jednom slově a dítě má určit zda slova byla stejná či jiná (např. myš – myč, buben – bupen atd.).
- Tleskej slova. Tato hra je založena na roztleskání jednotlivých slov na jejich slabiky. Určuje se jednotlivý počet slabik ve slově. Při hře s kartičkami lze zapojit a dávat dohromady jednodlité kartičky se stejným počtem slabik. Viz. Příloha V
- Vyhledávání hlásky. Určuje se souhláska, která se bude hledat. Logoped předřikává jednotlivá slova dle obrázků a dítě určí, zda slovo požadovanou hlásku obsahuje. Taková to hra je určena dětem od pěti a půl roku. Viz. Příloha VI

VI. Rozvoj sluchové paměti

- Co veze vláček? Před dítětem jsou volně rozložené kartičky s obrázky. Logoped říká: Vláček jede a veze... (vyjmenuje několik obrázků) Dítě si musí slova zapamatovat, obrázky najít a seřadit je přesně tak, jak znělo zadání.
- Přijela tetička a přivezla... Před dítětem logoped rozloží další kartičky s obrázky. Dítě se střídá ve výběru kartiček s obrázky, co vše teta přivezla. Obrázky se pokládají na jednu hromádku tak, že je vidět vždy jen poslední obrázek. Dítě, které přikládá kartičku novou, musí zopakovat všechna předchozí slova ve správném pořadí.

VII. Rozvoj početních představ

- Počet kartiček. Logoped dává instrukce: „Vyber tři kartičky. Dones dvě kartičky Honzovi.“ Dále se ptá na otázky typu: „Kolik máš kartiček? Kolik kartiček má Honza?“
- Skládání obrázků do řady podle přání. Dítě se učí pojmům: první, poslední, prostřední, předposlední. Terapeut mu dává instrukce: „Dej obrázky do řady tak, aby první byla opička, poslední bude žirafa a předposlední slon.“ Následně dítě odpovídá na otázky: „Kdo je prostřední? Kdo je poslední?“

VIII. Rozvoj motoriky

- Dítě si nejčastěji vybarvuje a vystřihuje jednotlivé obrázky. Celkové zvládnutí motoriky rukou a obratnosti u dítěte vede i ke správnému rozvoji motoriky mluvidel.

10.2.2 Pozorování dětí s vadami řeči v centru Klinické logopedie

Nejčastější vadou řeči je dyslálie. Je jen málo případů, kdy dítě navštěvuje logopedickou ordinaci s vadnou výslovností jedné či dvou hlásek. V 90 % případů se jedná o velké množství nekorektní výslovnosti. Mezi nejčastější hlásky, se kterými se logoped setkává, jsou: „L, C, S, Z, Č, Š, Ž, Di, Ti, Ni, R, Ř, T, D, N, K.“

Další vady řeči u dětí způsobuje zkrácená podjazyková uzdička. V neposlední řadě se jedná o opožděný vývoj řeči u dítěte. Pokud dítě ve věku 4 let nedokáže vyslovit jednotlivé hlásky či celá slova, jedná se o výše zmíněný opožděný vývoj řeči. Pokud dítě navštíví logopedickou poradnu až kolem pátého nebo šestého roku, může si nést trvalé následky. V těchto případech dokáže logoped málokdy odstranit vady řeči dříve, než dítě nastoupí do první třídy. Poté může dítě dostat na doporučení odklad nástupu do první třídy o rok. Pokud se jedná o rozsáhlý opožděný vývoj řeči, logoped je nucen doporučit dítěti studium na základní pomocné škole.

V poslední době se logoped často setkává s tzv. dysfázií. To znamená, že dítě vůbec nedokáže poskládat věty či slova ve správném pořadí. Logoped zadá složení věty: „Mám tři jablíčka.“ a dítě větu utvoří jako „Tři jablíčko.“

Hlavním cílem návštěvy centra Klinické logopedie bylo pozorování dětí při odstraňování vad řeči. Dle stupně závažnosti byly vybrány tři děti, jejichž vady řeči jsou rozdílné.

MICHAL – 4 ROKY

Michal byl poslán do logopedické poradny na doporučení lékaře. Částečnou nevýhodu tvoří jeho hyperaktivita. Navštěvuje logopedickou poradnu každý měsíc s rodiči. Michal se potýká s vadnou výslovností sykavek: „C, Č, S, Š, Z, Ž.“

Jeho hodina začíná na počítačovém programu „Brepta“, kde Michal pojmenovává postavy, které se objevují na obrazovce. Logopedka se ptá, co postavy dělají.

Následují vzdělávací hry: „Povím ti mamí“, kdy vyjadřuje děj pomocí předmětů a osob na obrázku. V další fázi dítě skládá slovo pomocí jednotlivých písmenek do výrazů, které vidí na obrázku. Následuje rozvoj slovní zásoby, která je u většiny dětí velmi malá. Rozvíjení slovní zásoby probíhá pomocí pojmenování určitých věcí a kladení otázek ze strany logopeda.

Logoped se zaměřuje na jednotlivé sykavky, kdy je vždy v každém slově náležitě a dlouze zdůrazní. Po dítěti vyžaduje opakování slov a vyslovení samotné hlásky, kterou slyší. Michal ve dvou až třech případech hlásku vyslovil správně, ale pojmenoval špatně. Logoped říká slova typu: škola, šaty, žába, čaj, míč, kočka, pejsek, koza, veze, zima, miska, pecka, opice atd.

Následuje povídání s dítětem o jeho víkendových aktivitách nebo o školce. Logoped se ptá na různé otázky a sleduje skládání vět a správnou výslovnost. Na úplném konci hodiny následuje zhodnocení a domluva s rodiči na dalších cvičeních s ukázkou na dítěti.

ERIKA – 5 LET

Erika byla poslána do poradny taktéž na doporučení lékaře, ale velmi pozdě. Ve svých pěti letech neřekne souvisle slovo ani větu. Proto logoped musí postupovat následovně, odložit nástup do první třídy o rok a doporučit návštěvu speciální základní školy pro děti s vadami řeči. Její mentální stav hraničí s lehkou mentální retardací a inteligenční hodnoty nebudou odpovídat nikdy tomu, aby mohla navštěvovat běžnou základní školu. Erika navštěvuje ordinaci logopeda sama, rodič čeká venku a její vada řeči je charakterizována jako těžká vývojová dysfázie.

Logopedka začíná návštěvu otázkami: „Byla jsi ve školce? Kdo na tebe čeká venku? Je to holka nebo kluk? Jak se jmenuje?“. Dítě nedokáže odpovědět ani, zda má bratra či sestru. Odpověď zněla kluk, i když venku měla rodiče s malou holčičkou.

Dále Erika poslouchá zvuky na obrazovce počítače a snaží se poznat jednotlivá zvířátka. Například had X kůň = ssss, vosy X kohout = bzzzz, pes X žába = kvakva. Jednotlivé slabiky při následné výslovnosti zvířat Erika zvládá, ale nezvládá je správně vložit do slov.

Následuje popis změn na obrázcích. Otázka na dítě: „Co svítí na obloze?“ Odpověď zní „slunce“, avšak s výslovností podobné jako „susu“. Dále následovala slova dům, holka, plave, míč, komín, strom, jablka.

Již zmiňované kartičky s ústy jsou využity při procvičení úst. Dítě si vybírá jednotlivé kartičky a snaží se napodobit tvar rtů na obrázku a vyslovovat příslušná písmenka. Například „lálá, lélé, dádá, dédé, dýdý, dódó“ atd. Následně dochází k výměně kartiček s tvarem úst za další, kdy si dítě volí takovou kartičku, kterou si myslí, že dokáže napodobit nejlépe. Erika si vybírá procvičování hlásky „V“ a „F“. Příklady jsou následující: „vá, vé, ví, vó, vana, voda, fíí, fůfů, fá, fó fouká.“

Následuje tzv. „špulení rtů“, které nastává při výslovnosti hlásek: „Ů“, „Ó“. V další fázi procvičování se logoped snaží navázat na křestní jména osob, kterými jsou například „óóó – Ota, ííí – Iva.“ Důraz je dán na poslední slabiku „ta“, „va“, kde je nutné dostat jazyk do horní části dutiny ústní.

Jako předposlední fázi procvičování si dítě volí ústa spojená k sobě, tedy procvičování souhlásek „P“, „B“, „M“. Celé procvičování začíná jednoduchými tvary: „papá, pipí, pije, pivo, máma, bouda, bim, bam, bum, boty.“ Zde byly upozorovány značené obtíže při vyslovení, kdy Erika místo slova „boty“ stěží vysloví „pupvy“.

Mírně pootevřenými rty se připravíme na vyslovení hlásek „Á“, „K“, „H“, „Ch“. Pozorovanému dítěti dělá největší problém vyslovit slova delší, kterými jsou například: „mouka, Kája, chichi, cháchá, hů, hou, houpat.“

V poslední fázi dítě popisuje za pomoci logopeda obrázky se členy rodiny. „Jana má boty X Jana nemá boty. Babí má kytí X Babí nemá kytí. Ota má buben X Ota nemá buben.“ Dítě není schopno vyslovit ani v jednom z případů zápornku „ne“.

Na úplném závěru hodiny si dítě vybírá za odměnu samolepky a sladkost. Následně je do místnosti přivolán rodič dítěte a jsou stanoveny další postupy při procvičování. V tomto případě je doporučeno dále procvičovat jednotlivé hlásky tak, aby se dítě při jejich artikulaci dívalo na sebe do zrcadla. Rodič by měl dítěti pomoci při

artikulaci jednoduchých slov zvednout jazyk k hornímu patru pomocí lžičky. Hlavně tedy u samohlásek „T“, „D“, „N“ a „L“. Samozřejmě je rodiči ukázáno, jak správně lžičkou jazyk podepřít. Na následující hodinu má dítě i rodič za úkol tvořit jednoduché větičky a soustředit se na artikulaci.

MARIÁN – 8 LET

Marián navštěvuje logopedickou poradnu již přes půl roku a potýká se s problémy při artikulaci hlásek „M“, „N“, „T“. K tomu ještě velmi špatně vyslovuje sykavky a háčky. Marián byl zařazen na základní škole do logopedické třídy. Návštěva logopedické třídy je doporučena dětem s poruchou komunikační způsobilosti, bez postižení intelektových schopností. Hodiny ve specializované třídě probíhají klasicky podle školního vzdělávacího programu, kdy je v hodinách českého jazyka navýšena pouze logopedická péče maximálně o dvě hodiny týdně. Po rozhovoru, který byl veden po skončení hodiny s paní logopedkou, bude nejspíše Mariánovi doporučen přestup na speciální (dříve zvláštní) základní školu. Nemalou zátěží je i jeho opožděný vývoj řeči, odklad nástupu do první třídy a jeho neustálá rýma komplikující a prodlužující celkovou logopedickou léčbu. Ještě je nutno dodat, že Marián navštěvuje pravidelně logopedickou poradnu s doprovodem rodiče.

Pro logopeda je velmi důležité navázat přátelskou atmosféru s dítětem, proto každá hodina je zahájena volnou konverzací na každodenní témata, která jsou dítěti blízká. V případě Mariána jsou to otázky typu: „Kam chodíš do školy? Co jste dělali o víkendu? Co dělá tvůj bráška?“.

Prvním cvičením je tzv. „roztleskání“, dítě vytleskává jednotlivé slabiky u každého slova a snaží se silně zdůraznit hlasem první písmeno v daném slově. Máme například slovo: uzel – u zel, kdy dítě namísto korektní artikulace vysloví, ušel. Následnou otázku: „Jaké je první písmenko „U“ či „O“, Marián zodpoví špatně. Při vyslovení slova „okurka“, dítě správně vytleská slabiky, ale konečná artikulace slova zní „ukurka“. Z toho vyplývá i špatně určená hláska na začátku slova. Slovo „lyže“ dítě vysloví jako „ače“ a není schopno správně artikulovat hlásku „L“.

V další fázi hodiny dochází k opakování dalších slov. U dítěte tvoří značnou obtíž často se opakující rýma, kvůli které se dítě potýká se zhoršeným sluchem. Procvičována jsou slova: „kolo, letadlo, bába, máma, čaj, čokoláda, kočka, auto.“

Následně Marián třídí po písmenku, co na co začíná. Máme slova začínající na hlásku „L“, „M“ a „T“: „lampa, loď, letadlo, létat, tužka, tele, pták, máma, myš, motýlek.“

Čtení je běžnou součástí každé hodiny, kdy je třeba rozvíjet mnohdy zanedbanou slovní zásobu. Většina dětí by ráda vytvořila příběh, ale bohužel rozsah slovní zásoby jim to neumožňuje. V případě Mariána se nejedná o zanedbanou slovní zásobu, mnohdy spíše o špatně zaznamenané zvuky jednotlivých hlásek. Logopedka zřetelně vyslovuje, jak dělají jednotlivá zvířátka: „ccccc“ dělá cvrček, „sssss“ syčí had, „ššššš“ dělá mašinka, „bzzz“ dělá moucha. Dítě se snaží podle zvuku poznat zvířátko. Ve většině případů Marián správně určil, o jaké zvíře se jedná, ale v posledním případě mouchy nebyl schopen vůbec zvuk rozpoznat.

U tohoto dítěte je třeba prodlužovat při procvičování všechny sykavky, z důvodu neusazení jednotlivých hlásek. A to hlavně při poukazování na jednotlivé obrázky, kdy má za úkol určit, co je na obrázcích. Jsou použita tato slova: „ššškolka, ssslon, čččaj, čččinka, biččč, míččč, čččáp.“ Marián místo slova „čokoláda“ vysloví „okoáda“, kdy zcela vynechá písmenko „L“ i „Č“. U slova kočička vysloví namísto „K“ hlásku „T“, tedy „točička“. Při artikulaci hlásky „Š“ může být dítěti dopomoženo při výslovnosti rodičem, kdy mu v době artikulace sykavek lehce zmáčkne tvář pomocí prstů. Jedná se o slova, jako jsou: „šššnek, šššála, košššile.“

Při vyslovení hlásky „S“ se dítě snaží dát jazyk co nejvíce dopředu v dutině ústní. Pokud bude dítě nadále nechávat jazyk v zadní části dutiny ústní namísto opření se o zuby, dojde k vyslovení nechtěné hlásky „Š“. Máme například slovo „husa“, kdy při ponechání jazyku v zadní části dutiny ústní dojde k nechtěnému vyslovení „huša“. Na dítě by se v žádném případě nemělo tlačit. Je třeba mít strpení a chvíli počkat mezi slabikami, aby si správně natlačilo jazyk na zuby.

Po skončení hodiny je dítěti s rodičem doporučeno cvičit každý den po dobu 15 minut cvičení na rozdělování slov na slabiky a doporučená slova na sykavky a ostatní nesprávně vyslovované hlásky.

Každý rodič by si měl uvědomit, jak je důležité na dítě netlačit, ale naopak mu napomáhat v každé volné chvíli k jeho zdokonalení se. Už jen to, že rodič své dítě přihlásí do logopedické poradny je správným krokem, kdy si uvědomí, že je třeba dítěti napomoci ke správné artikulaci a jeho celkovému rozvoji. Proto by každý z rodičů měl

mít dobře na paměti, že napomáhat dítěti k rozvoji v řeči by měli nejen v prostředí logopedického centra, ale hlavně v prostředí domova. Ze záznamů v logopedickém centru jsem si nemohla nevšimnout většiny rodičů, kteří nejčastěji kárají dítě za špatné vyslovování hlásky „R“, kdy se dokonce několik z rodičů domnívalo, že dítě tak činní naschvál. Tato domněnka vznikla právě v situacích, kdy se dítěti někdy povedlo hlásku „R“ vyslovit správně a někdy naopak. Pokud tedy dítě vyslovuje namísto hlásky „R“ hlásku „T“ je vše naprosto v pořádku. V tomto případě dítě necháme vyslovovat slova s hláskou „T“, kdy se mu časem vytvoří bez velkých obtíží správná hlásky „R“. Rozhodně dítě rodič nenutí vyslovovat hlásku „R“, kterou by artikulovalo až přímo z krku. Při klasickém průběhu odstraňování vad řeči u dítěte je tato situace jedním z důvodů, proč právě utváření této hlásky je ponecháno až na úplný konec. Pokud by však rodič usilovně chtěl s dítětem hlásku „R“ trénovat, může mu dopomoci dřívkem, kdy mu jazyk tlačí na horní patro, aby mu usnadnil nalezení té správné a přirozené pozice pro artikulaci.

10.3 Logopedická péče v mateřské škole

Druhá polovina praktické části je věnována logopedické péči poskytované logopedickým asistentem v mateřské škole. Pozorování bylo prováděno za působení logopedické asistentky Michaely Sabolové v Mateřské škole Štoky, která po celou dobu mé přítomnosti byla velmi nápomocná. Slečna Michaela působí ve své praxi logopedické asistentky již přes dva roky, kdy v její kompetenci je zabezpečit maximální rozvoj logopedické péče ve výše zmíněné mateřské škole. Tato logopedická péče je poskytována dětem, které navštěvují mateřskou školu prvním rokem, tedy věkové kategorii u dětí, která se pohybuje mezi druhým až čtvrtým rokem. Z důvodu nedostatečné časové dotace, která je pro tuto činnost nastavena, je třeba se dětem věnovat komplexně, nikoli individuálně. Samozřejmě na požádání rodiče může být nesprávná výslovnost hlásek procvičována logopedickým asistentem s dítětem i během dne individuálně, ale děje se tak zřídka kdy. Již výše bylo zmíněno, že každá hodina probíhá ve skupině zhruba dvaceti dětí. Důležité je, aby dítě nepostřehlo, že je na něj vyvíjen určitý nátlak za působení těchto logopedických cvičení. Proto je neméně důležité, aby logopedický asistent vytvořil takové prostředí, které bude podáváno dítěti formou her a zapojí se tak všechny přítomné děti.

Na úplný začátek by bylo vhodné uvést rozdíl mezi logopedickým pracovníkem a logopedickým asistentem. Jak se vlastně stát logopedickým asistentem až po úplný

kvalifikační efekt? Studium je určeno pro kvalifikované učitele mateřských, základních i středních škol. Pro přijetí do kurzu je třeba mít již zmiňované pedagogické vzdělání, dále zprávu z foniatrického vyšetření a absolvovat ústní motivační pohovor, u kterého se zjišťuje, zda uchazeč nemá narušenou komunikační schopnost. Důležitou součástí je také praxe, kterou musí uchazeč absolvovat minimálně po dobu čtyřiceti hodin. Doba trvání celého kurzu je zhruba 3 - 4 měsíce a je nutná 100% účast. Slečna Michaela absolvovala rekvalifikační kurz potřebný pro práci logopedického asistenta ve městě Jihlava a praxi si úspěšně zahrnula do výuky v mateřské škole, avšak v jiné než kde nyní vyučuje. Celý kurz je rozdělen na dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretickou výukou se zabývá sám logoped, který zároveň vymezuje, do čeho se logopedický asistent pouštět smí a do čeho naopak ne. Teoretická část je zaměřena na definice základních pojmů z oblastí základní a speciální pedagogiky, základy ORL, foniatrie a audiologie, surdopedie, základy dramaterapeutických technik, logopedie, fyziologie a narušení artikulace hlásek, propedeutika, laterita a logopedická diagnostika artikulace řeči. V praktické části vzdělávání nastupuje již logopedický odborník, který ukazuje názorné příklady, jak včas a úspěšně zabránit rozvoji nesprávné výslovnosti u dětí. Pro úspěšné ukončení je třeba složit závěrečnou zkoušku z metodiky logopedické diagnostiky a intervence, dále z logopedie a obhájit si také závěrečnou písemnou práci.

Logopedický asistent tedy pracuje pod neustálým metodickým vedením logopeda. I po dokončení kurzu je nutné vzájemně spolupracovat, a to zejména formou logopedické depistáže. V rámci této spolupráce zavítá logoped alespoň jednou ročně na pozvání logopedického asistenta do mateřské školy, kde se věnuje zejména dětem předškolního věku. Mohou ho zde navštívit i děti mladší na žádost rodičů. Po skončení vyšetření logoped vypíše chybně vyslovené hlásky u konkrétního dítěte a předá zprávu logopedické asistentce. Jejím úkolem je informovat rodiče a doporučit jim návštěvu logopedického centra.

Hlavním cílem celkového působení logopedického asistenta v této praxi je prevence, tedy informovanost rodičů o možnostech návštěvy logopedického centra. Dále přirozeně eliminovat příznaky rizikového vývoje řeči a jednou z hlavních kompetencí logopedického asistenta je prevence vzniku poruch řeči a čtenářských obtíží.

Z důvodu nedostatečného počtu kvalifikovaných logopedů i logopedických asistentů není možné poskytnout péči v takovém rozsahu, jaká by byla potřeba. Slečna

Michaela je jediným logopedickým asistentem v okolí a logopedickou prevenci poskytuje sama pro děti v mateřské škole. Proto je nutné zúžit kruh dětí, které budou pravidelně docházet na její specializované hodiny. V MŠ Štoky je tato péče poskytnuta dětem navštěvujícím její třídu, tedy dětem nejmenším, a to hlavně z důvodu, že je třeba zabránit nesprávnému rozvoji řeči již v útlém věku. Dítě ve věku 2- 3 let není schopno udržet pozornost více jak 20- 30 minut, proto je hodina vždy uzpůsobena potřebám dítěte. Průměrná doba trvání logopedické prevence je půl hodiny jednou týdně. Výuka probíhá vždy v ranních hodinách a je založena na hromadné práci.

Hodina, kterou mi bylo umožněno navštívit, probíhala v kroužku, kde se skupina dvaceti dětí posadí na kobereček a začne přivítáním se. Samozřejmě je lepší, pokud dítě neví, co bude dělat a za jakým účelem. Slečna Michaela položí do středu kroužku smotaného papírového hada, na jehož konci je nitka. Každé dítě si z kroužku sáhne na nitku a zatáhne za ni. Pokud se dítě chytne nitky, snaží se napodobit zvuk syčení, „sss“. Až si všechny děti tento zvuk vyzkouší, opakují po paní učitelce zvuky dalších zvířátek. Jsou to například: čmelák – „bzum-bzum“, prasátko – „chro-chro“, kravička – „bů-bů“ apod. Pro odreagování a zároveň i zopakování je dětem puštěna písnička od známého skladatele Zdeňka Svěráka a Josefa Uhlíře nesoucí název Krávy, Krávy. Díky velmi známe a chytlavé melodii se děti rozpohybují a zopakují si výslovnost jednotlivých zvuků.

Následuje další pohybová aktivita, při které musí každé z dětí zaťukat jako datel kladívkem na žebřiny. Po procvičení zvuků zvířátek následuje procvičení různých zvuků na téma povolání, na které se děti opět vracejí do kroužku. Slečna Michaela ukazuje dětem obrázky s povoláním a děti opakují či vyťukávají typické zvuky. Jsou to povolání jako například: kuchař s mixérem – „vrrrr“, zedník s cihlou – „ťuk, ťuk“ atd.

S menšími dětmi je vhodné procvičit i rozpoznávání základních barev. Logopedická asistentka přinese velké barevné pastelky, které umístí do kroužku mezi skupinu dětí. Každé dítě si vybere jednu barvu a paní učitelka se zeptá: „Jakou držíš barvičku v ruce?“ Odpověď zní: „Červenou.“ Následuje říkanka: „Chodím, hledám, co mám znát – pojď mi ... (jméno dalšího dítěte) pomáhat, do všech koutů zajdi a co je červené najdi.“ Dítě najde předmět, přinese ho společně s pomocníkem zpět do kroužku a pojmenuje daný předmět.

Následující práce je vhodná pro děti, které mají problém s komunikací, jsou buďto velmi tiché nebo nemluvné. Do středu kroužku jsou položeny obrázky (nejčastěji se členy rodiny) a dítě přiřazuje činnosti k jednotlivým členům rodiny. Jde o jednoduché větičky typu: „Bába jí, Bába sedí, Mára peče, Táta zpívá“ apod. Po celou dobu výuky je nutno dbát na správné vyslovení. Ve všech případech je nutno rozvíjet slovní zásobu u dětí, a to tím správným směrem. Pokud se dítě vyjádří špatně, je nezbytná názorná ukázka se správnou výslovností od logopedického asistenta. Při menších skupinkách lze vzít dítě před zrcadlo, aby vidělo pohyb úst, ale ve většině případů je tato možnost přenechána samotnému logopedovi.

Z jednoduchého skládání vět se přesouváme na další obrazové materiály, při kterých jsou děti dotazovány, co lidé na obrázcích dělají. Logopedická asistentka se ptá na jednoduché otázky: „Kdo je na obrázku? Co tam dělá? Co má na sobě?“

Po dostatečném procvičení obrazových materiálů následuje rozkmitání jazyka. Děti se v kroužku posadí a vytváří jazykem boule v puse kvůli zvětšení prostoru v ústech. Mohou zapojit i ruce, pomocí nichž předvádí opičku tím, že se drbou na bradě a zároveň i na hlavě. Další činností je tzv. lízání zmrzliny pro cvičení motoriky mluvidel, děti předvádí, jak umí lízat zmrzlinu. Poté si otřou ústa a olizují si dolní i horní ret, což slouží k lepší flexibilitě jazyka. Pro zlepšení činnosti mluvidel děti nafukují střídavě pravou a levou tvář tzv. nafukování pusy.

Správné dýchání je u dětí prováděno tak, že si lehnou na kobereček, zavřou oči a foukají si do břicha. Aby dokázaly ovládat dech, dají si na břicho nějaký lehký předmět, který při nádechu nosem co nejvíce nadzvednou a při výdechu z úst za vycházejícího zvuku mašinky „šššš“, co nejvíce vydechnou.

Mezi velice oblíbenou aktivitu patřil „padák“. Pro tuto aktivitu je zapotřebí speciálně upravený a sešitý padák. Každé z dětí chytí padák a v doprovodu foukavých zvuků jej společně nadzvedávají. Pro synchronizaci všech dětí ve skupině se na padák umístí pířka nebo listí. Děti uchytí padák, a z tichého vyslovování „fúúú“ hlasitost graduje až do té doby, než nadhodí do vzduchu lístečky nebo pířka.

Pro další aktivitu je zapotřebí malého plastového kruhu, papíru A4 a kostiček. Na papír napíšeme konkrétní číslíci a položíme na zem spolu s kruhem. Děti spolupracují po dvojicích, uchopí kostičky a snaží se vložit do kroužku stejný počet kostiček, který je napsán na papíře.

Každá hodina je zakončena opakováním jedné konkrétní hlásky, například hláska „R“: „Drdrdrdr, drndrdrndrn, dddnnddnn, ddnky, ddnky“ apod. Na úplném závěru hodiny si děti posedají zpět do kroužku, zazpívají si společně písničku a rozloučí se.

Logopedická asistentka se v této školce věnuje i individuální práci s dítětem na přání rodiče. Rodiče Michala (4,5 let), požádali logopedickou asistentku o spolupráci. Michal navštěvuje logopedickou poradnu a při odpoledních hodinách se ho snaží rozmluvit logopedická asistentka ve školce. Dítěti byl diagnostikován opožděný vývoj řeči, kdy Michal nemluví a neumí říci celé věty. Spolu s logopedickou asistentkou se snaží natrénovat hlavně dvouslovná spojení a dále se snaží rozmluvit nad popisem obrázků.

Z mého pohledu byla práce pro děti ze strany logopedického asistenta pojata velmi důsledně. Z hlediska vybavenosti mateřské školy vše odpovídalo maximálnímu využití prostoru a pomůcek. Určitě by byla vítána možnost navštěvování hodin v menších skupinách než po dvaceti. Tento problém nelze bohužel úspěšně vyřešit kvůli nedostatečně kvalifikovanému personálu v oboru logopedie.

DIALOG S LOGOPEDICKÝM ASISTENTEM

Na závěr bych chtěla práci logopedického asistenta shrnout v krátkém rozhovoru, který mi s velkou ochotou poskytla vyučující v Mateřské škole Štoky, slečna Michaela Sabolová.

- Jak dlouho se věnujete své praxi?
 - Svě praxi se věnuji od roku 2014, po absolvování kurzu logopedického asistenta.
- Jak dlouho jste kurz navštěvovala?
 - Délka trvání kurzu byla 4 měsíce, jednou týdně. Každý proškolený logopedický asistent musí absolvovat také třídní praxi ve specializované školce s logopedickým asistentem. Veškeré školení probíhá pod záštitou logopedického pracovníka.
- Co je hlavní náplní práce logopedického asistenta?
 - Hlavní náplní mé práce je procvičit správné rozvíjení mluvidel. Dále rozvíjet slovní zásobu, jemnou a hrubou motoriku a sluchové vjemy. Další mojí povinností je připravit dítě k následné péči u logopeda. Celková náprava jednotlivých hlásek je tedy určena až pro práci specializovaného pracovníka. V mé kompetenci je učit děti jednotlivým hláskám a zvukům, ale pouze v rámci

procvičování, odstraňování jednotlivých vad je už v kompetenci logopedického pracovníka.

- Jaké jsou dle Vašich zkušeností nejčastější vady řeči u dětí?
 - Dyslálie, palatolálie a nedostatečně uvolněná mluvidla, kdy komunikace dítěte probíhá v křeči.
- Jaký je přístup rodičů k Vaší výuce?
 - Většina rodičů spolupracuje a jeví evidentní zájem o své dítě v oblasti řeči.
- Používáte nějaké pomůcky vhodné pro logopedické pracovníky k odstranění vad řeči?
 - V kompetenci logopedického asistenta je použití tzv. rotavibrátoru či klasických dřívěk. V mé výuce ale tyto metody neupřednostňuji.
- Jaké věkové skupině dětí se věnujete?
 - Věnuji se dětem od útlého věku tří let až po děti větší, kolem pěti let věku. Dětem se věnuji individuálně, dle jejich potřeb. Standardní výuka však probíhá v intervalu 20 - 25 minut za týden v počtu dvaceti dětí.
- Kolik logopedických asistentů působí ve vaší mateřské škole?
 - Pouze jeden. Myslím si ale, že při kapacitě sto dětí na jednu mateřskou školu, by bylo zapotřebí více než jednoho logopedického asistenta. Dle mého názoru a zkušeností je v dnešní době stále velmi málo dostupných logopedů i logopedických asistentů.

10.4 Poznatky z praxe

Z pozorování v centru Klinické logopedie a MŠ Štoky vyplývají s použitím vlastního názoru postřehy a odpovědi na předem kladené otázky.

Na otázku zdali jsou logopedičtí asistenti dostatečně proškoleni v péči o vady řeči, je možné odpovědět následovně:

Ano, jsou dostatečně proškoleni a rozvíjí správným směrem dětskou řeč. Vždy mají tu možnost odhalit vadu řeči u dítěte dříve, než na ni upozorní sám lékař. S dětmi pracují téměř každý den a mohou pozorovat jejich vývoj. Důležité je včas upozornit rodiče a navázat vzájemnou spolupráci s logopedickou poradnou.

Na otázku úspěšnosti léčení je vhodné odpovědět, že určitě není správné hodnotit úspěšnost léčení komplexně. V tomto případě je třeba hodnotit každého jedince individuálně. Pokud je poskytnuta maximální spolupráce ze strany mateřské školy,

logopeda, rodičů a v neposlední řadě i spolupráce dítěte, procento úspěšnosti bude veliké. V tomto směru je dobré mít na paměti, že tato péče není závislá na finančních možnostech rodiny. Péče jak od logopedického asistenta, tak i logopeda je poskytována zdarma, v případě logopeda je proplácena zdravotní pojišťovnou.

Při položení otázky, zdali mateřská škola disponuje kvalitním vybavením a nástroji pro snazší a rychlejší odstraňování vad řeči, je dle osobního názoru možné tvrdit, že vybavení ve školách je standardní a kvalitní. Bylo by však velice nápomocné, kdyby i školky využívaly například již zmiňovaný rotavibrátor pro rychlejší a snazší práci.

Na otázku časové dotace pro výuku v mateřských školách a logopedických poradnách přichází jednoznačná odpověď, a sice že není absolutně dostačující. Pokud se dítě v logopedickém centru dostane na prohlídku jednou za dva až tři měsíce, znamená to jen prodloužení léčby. Z důvodu velkého zájmu o logopedickou péči v dnešní době je poměr odborných pracovníků mnohem menší, než by bylo třeba. To samé platí i o časové dotaci v MŠ, kde by bylo zapotřebí většího počtu kvalifikovaných pracovníků a také vyhrazení širšího časového prostoru pro práci logopedického asistenta s dětmi v menších skupinách. Samozřejmě největší podíl úspěšnosti léčby je ovlivněn snahou rodičů a samotného dítěte. Dnešní doba nabízí velké množství dostupných programů a materiálů pro odstraňování vad řeči, které mohou být v přiměřené míře využity i pro domácí procvičování.

Zajímavé výsledky ukazují hrubé odhady a názor logopeda. V kraji Vysočina se obecně u dětí vyskytuje nejvíce dyslalie multiplex, dále opožděný vývoj, vývojová dysfázie a kóktavost. Naopak k méně častým vadám v tomto kraji se řadí výskyt sluchových vad a nižší výskyt palatolálie.

ZÁVĚR

Na začátku bakalářské práce byl vytyčen cíl objasnit problematiku narušení komunikačních schopností širší veřejnosti. Bakalářská práce se z velké části věnuje vadám řeči, které se velmi často vyskytují v dětském věku, s větším zaměřením na předškolní věk.

Hlavním cílem pro teoretickou část bylo nastínit celý proces od vzniku vad řeči až po jejich úspěšné odstranění. Detailně vysvětlit správnou artikulaci jednotlivých hlásek, nastínit prevenci a dopady pro dítě stížené vadou řeči, pokud bude tato prevence zanedbána. Pro úplnost je uveden i historický vznik logopedie jako speciálně pedagogické disciplíny s návazností na nervovou činnost lidského těla.

Pro dosažení cílů praktické části byly předem položeny otázky. Pro získání odpovědi bylo nejlepší cestou absolvovat výzkum ve dvou logopedických zařízeních, centru Klinické logopedie v Havlíčkově Brodě a Mateřské škole Štoky. V centru Klinické logopedie se výzkum opírá o informace nabyté při odstraňování vad řeči u třech dětí s poměrně rozsáhlým, ale i přesto různým stupněm narušení komunikační schopnosti.

U Michala po ročním docházení do centra Klinické logopedie stále přetrvává problém s výslovností šesti hlásek, jehož léčení částečně stěžuje jeho hyperaktivita. I přesto je celková náprava řeči před nástupem do Základní školy reálná.

V případě Eriky po dvouročním docházení do centra Klinické logopedie je celková náprava řeči téměř nereálná. Hlavním důvodem je vysoký věk a nízký stupeň inteligence, který hraničí s lehkou mentální retardací. Dítě má problém s vyslovením téměř každé hlásky a není schopno vyjádřit základní myšlenky. V tomto případě byla prevence ze strany rodičů zanedbána, a je zde vysoká pravděpodobnost umístění dítěte do speciální základní školy.

Třetím pozorovaným dítětem byl osmiletý Marián, který je zařazen do specializované třídy na základní škole. U Mariána se jedná o opožděný vývoj řeči, který je tak závažný, že mu bude doporučen přestup na speciální základní školu.

Druhá část výzkumu proběhla v mateřské škole, kde se logopedická asistentka věnuje skupině dětí, se kterými rozvíjí správnou výslovnost na úrovni prevence. Logopedický asistent má možnost zabránit rozvoji nesprávné výslovnosti tím, že zavčas informuje rodiče o možnostech léčby či kontaktuje logopeda. Působí tedy jako preventista s návazností na logopedického odborníka.

Tento výzkum poskytl obraz o výskytu rozsahu vad řeči u jednotlivých dětí, celkového zájmu rodičů o logopedickou péči v dnešní době a úspěšnosti léčby. Úspěšnost léčby nelze generalizovat, kvůli individuálnosti případů. V dnešní době lze zaznamenat obecně slabou slovní zásobu a představivost u dětí předškolního věku, která vyplývá z nedostačujícího sociálního kontaktu s dětmi stejně starými či s vrstevníky, dále také zanedbáním ze strany rodičů. Často by dítě chtělo vyjádřit své myšlenky, ale nemůže najít vhodná slova pro realizaci. Na mnoho dětí je vyvíjen tlak ze strany rodičů, který má však na dítě při léčbě negativní dopad. Otázkou stále zůstává, zda jsou velmi snadno dostupné technologie pro dítě přínosem či naopak. Existuje spousta programů, díky kterým může rodič navíc procvičovat s dítětem jeho výslovnost a nadále rozvíjet jeho slovní zásobu. To je užitečné zejména z důvodu, že čekací doba na další návštěvu logopeda je i přes pět týdnů. Nedostatečná kapacita logopedů pro jednotlivé kraje je často hlavním důvodem dlouhodobější léčby. V tomto případě by bylo velkým přínosem rozšíření pravomocí logopedických asistentů, kdy by jim mateřská škola umožnila koupit rotavibrátoru a dalších pomůcek, které má v kompetenci pouze logoped. Avšak celková časová dotace hodin je v případě mateřské školy i logopedických center nedostačující.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BENDO VÁ, Petra. *Dítě s narušenou komunikační schopností ve škole*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 150 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3853-6.
- [2] DVORÁK, Josef. *Logopedický slovník: [terminologický a výkladový]*. 2. upr. a rozš. vyd. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum, 2001, 223 s. Logopaedia clinica. ISBN 80-902536-2-8.
- [3] KLENKOVÁ, Jiřina. *Kapitoly z logopedie II a III*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 1998, 101 s. ISBN 8085931621.
- [4] KLENKOVÁ, Jiřina, 2000. *Kapitoly z logopedie*. 2. přeprac. vyd. Brno: Paido, 94 s. ISBN 80-85931-88-5.
- [5] KLENKOVÁ, Jiřina, 2006. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti; logopedická prevence; logopedická intervence v ČR; příklady z praxe*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 224 s. ISBN 80-247-1110-9.
- [6] KUTÁLKOVÁ, Dana. *Logopedická prevence: průvodce vývojem dětské řeči*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2002, 213 s. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 80-717-8667-5.
- [7] KUTÁLKOVÁ, Dana. *Vývoj dětské řeči krok za krokem: průvodce vývojem dětské řeči*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005, 98 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-1026-9.
- [8] KUTÁLKOVÁ, Dana, 2011. *Budu správně mluvit: chodíme na logopedii*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 224 s. ISBN 978-80-247-3687-7.
- [9] *Logopedie: [texty, hry a úkoly pro nácvik výslovnosti]*. 1. vyd. Praha: Fragment, 2009, 62 s. Knižnice speciální pedagogiky. ISBN 978-80-253-0882-0.
- [10] MATĚJČEK, Zdeněk a Marie POKORNÁ, 1998. *Radosti a strasti: předškolní věk, mladší školní věk, starší školní věk*. 1. vyd. Jinočany: H & H, 205 s. ISBN 80-86022-21-8.
- [11] PAVLOVÁ-ZAHÁLKOVÁ, Anna. *Prevence poruch řeči*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, 151 s. Knižnice speciální pedagogiky.

- [12] SOVÁK, M. *Logopedie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974, ISBN 14-384-74
- [13] SOVÁK, Miloš. *Uvedení do logopedie: vysokoškolská učebnice pro posluchače pedagogických fakult*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 327 s. Knižnice speciální pedagogiky.
- [14] ŠTĚPÁN, Josef a Petr PETRÁŠ. *Logopedie v praxi: metodická příručka*. 3. vyd. Praha: Septima, 2005, 128 s. ISBN 80-858-0161-2.
- [15] VYŠTEJN, Jan. *Vady výslovnosti: Aktuální problémy speciální pedagogiky*. 4. vyd. Praha: SPN, 1987, 118 s. Aktuální problémy speciální pedagogiky. ISBN 80-042-4504-8.
- [16] LEJSKA, Mojmir, 2003. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido, 156 s. ISBN 80-7315-038-7.
- [17] LECHTA, V. a kol. *Terapie narušené komunikační schopnosti*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-961-5
- [18] *Vokalický trojúhelník* [online]. [cit. 2015-12-19]. Dostupné z: http://ucenischalupou.chytrak.cz/cesky_jazyk_2/1_5.htm
- [19] *Aktivní mluvní orgány a jejich funkce* [online]. [cit. 2015-12-19]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js07/fonetika/materialy/ch05s01.html>
- [20] *Třídění českých souhlásek* [online]. [cit. 2015-12-19]. Dostupné z: <https://leporelo.info/souhlaska>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I: Evidence pokroků dítěte	I
Příloha II: Šimonovy pracovní listy - procvičování	III
Příloha III: Artikulace mluvidel	V
Příloha IV: Popis dějového obrázku.....	VI
Příloha V: Roztleskání slov na slabiky.....	VII
Příloha VI: Vyhledávání stejné hlásky	VIII

Podrobný přehled o individuálním rozvoji dítěte

Jméno dítěte	LUCIE
Datum narození	29. 4. 2007
Datum nástupu do MŠ	1. 9. 2011
Školní rok/třída	

Slovní zásoba

data jednotlivých záznamů

	2. 12.								
Rozumí základním slovům a běžným výrazům									
Aktivně si rozšiřuje slovník, ptá se na slova, kterým nerozumí									
Má rozvinutý slovník, zejména pasivní	/								
Má poměrně bohatou i aktivní slovní zásobu									

Gramatická správnost řeči

data jednotlivých záznamů

Řeč je značně agramatická									
Dělá chyby ve většině mluvnických kategoriích									
Chybuje v některých mluvnických kategoriích									
Mluví převážně gramaticky správně	/								
Řeč je gramaticky bezchybná									

Úroveň verbální komunikace

data jednotlivých záznamů

Pouze sděluje, převážně neverbálně									
Převážně sděluje, spíše verbálně, o příjem informací nemá zájem									
Snaží se o dialog									
Je schopno vést jednoduchý dialog	/								
Ve vedení dialogu si počíná zdařile									

Zařazení do třídy

data jednotlivých záznamů

Není součástí skupiny, je stranou	/								
Hledá své místo ve skupině									
Upevňuje svou pozici i roli ve skupině, začíná spolupracovat									
Je členem skupiny, má své místo, dokáže ho obhájit									

ADAPTACE - DĚLÝ PLÁČ, TOTOM SE HZĚ VĚŠÍ
 JE SAMOSTATNÁ, DĚTI ZATÍM POZORUJE, HLEDÁ
 SI MÍSTO, JE ČASTO DEMONSTRÁČNÍ

Sociabilita a spolupráce

data jednotlivých záznamů

Není schopno spolupracovat									
Obtížně spolupracuje, potřebuje pomoc									
Zkouší spolupracovat samo, spolupráce nemá dlouhé trvání									
Začíná spolupracovat samo, snaží se být druhému dítěti partnerem									
Spolupracuje dobře, dokáže společnou hru obohacovat a rozvíjet									

Respektování pravidel

data jednotlivých záznamů

Nechápe pravidla									
Chápe jednoduchá pravidla, ale není schopno se jimi řídit									
Snaží se chápat a dodržovat složitější pravidla, ne vždy se to daří									
Je schopno pochopit pravidla a jejich smysl, snaží se jimi řídit	/								
Chápe pravidla a dokáže je přijmout									

Řešení problémů a myšlenkové operace

data jednotlivých záznamů

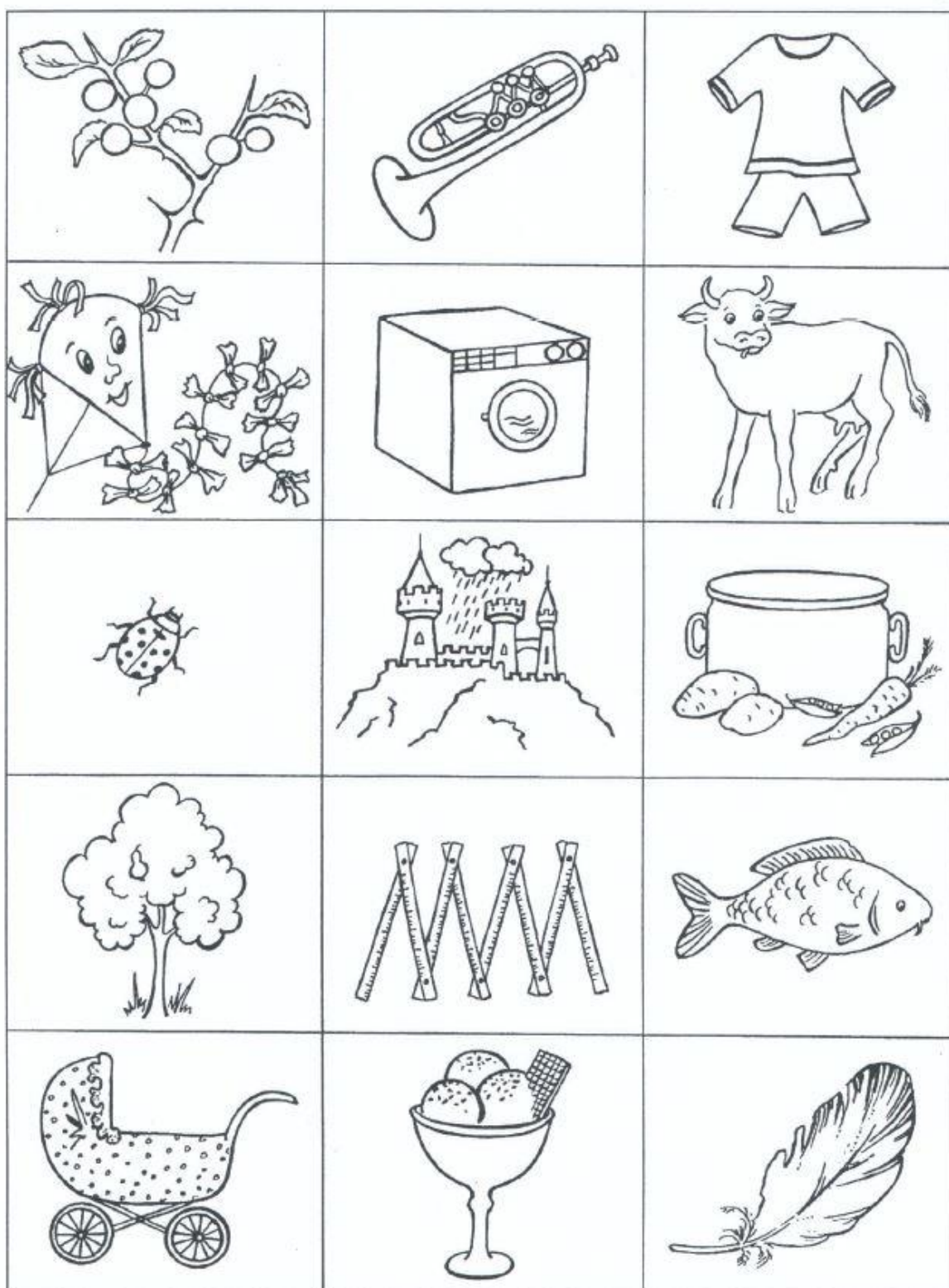
Nerozlišuje podstatné znaky a vlastnosti předmětů									
Začíná rozlišovat podstatné znaky a vlastnosti předmětů s obtížemi									
Rozlišuje charakteristické rysy předmětů a jevů, často však chybuje									
Zpravidla rozlišuje podstatné znaky předmětů, podobnost a rozdíl	/								
Bezpečně rozlišuje znaky, spolehlivě odhaluje podobnost a rozdíl									

Kresba lidské postavy

data jednotlivých záznamů

Nezobrazuje lidskou postavu									
Kreslí „hlavonožce“									
Hlavonožce doplňuje končetinami									
Postava má základní části těla	/								
Postava má i další části těla, detaily, je dvojrozměrná									

R

TRIKO
TRENKY
PRUHY
PROUŽEK

TRUBKA

TRN
TRNKY

KRÁVA

PRAČKA

DRAK
PAPÍROVÝ

HRNEC
MRKEV
HRÁŠEK
BRAMBORY

HRAD
MRAK
PRŠÍ

BROUK

KAPR
RYBA

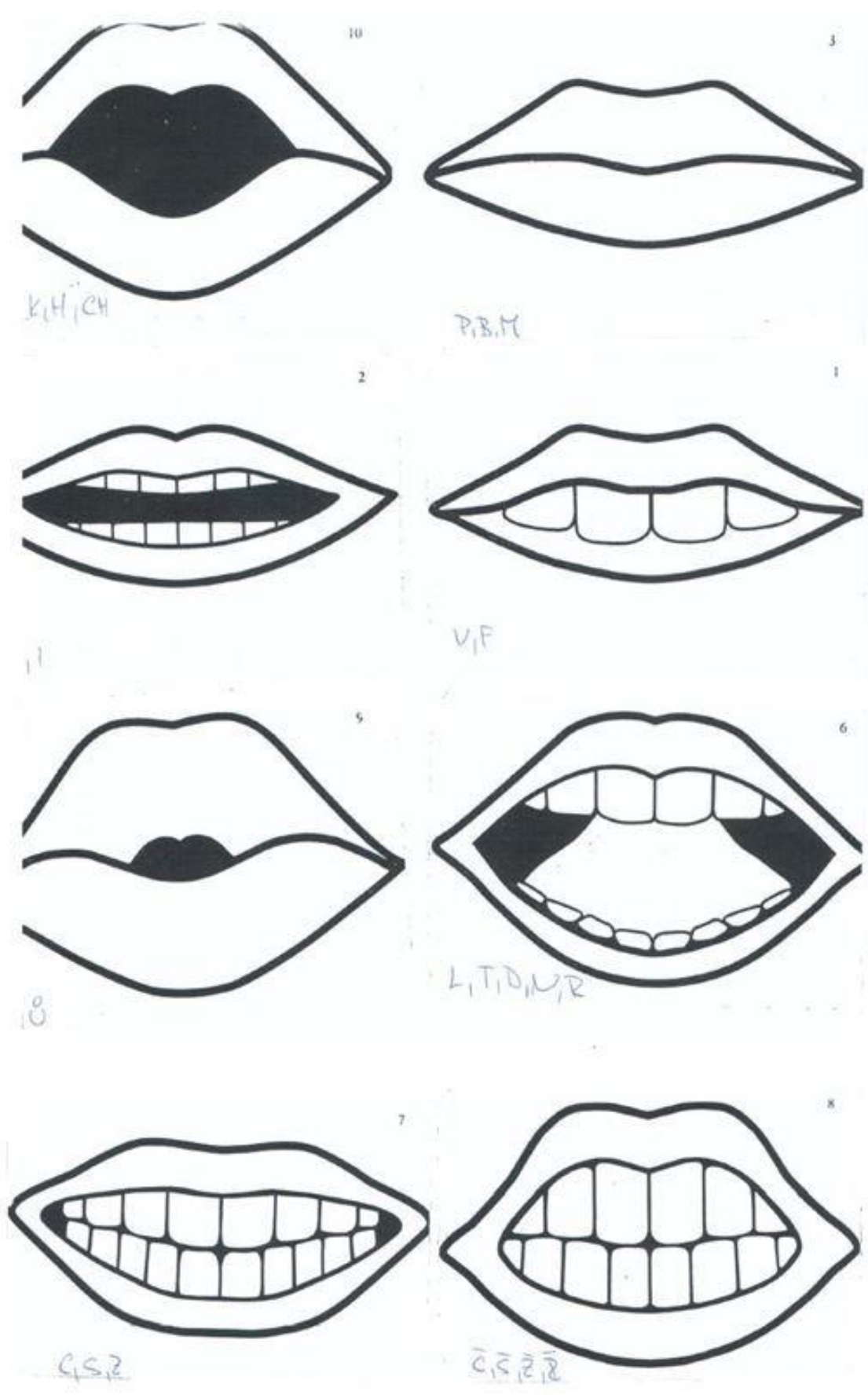
METR

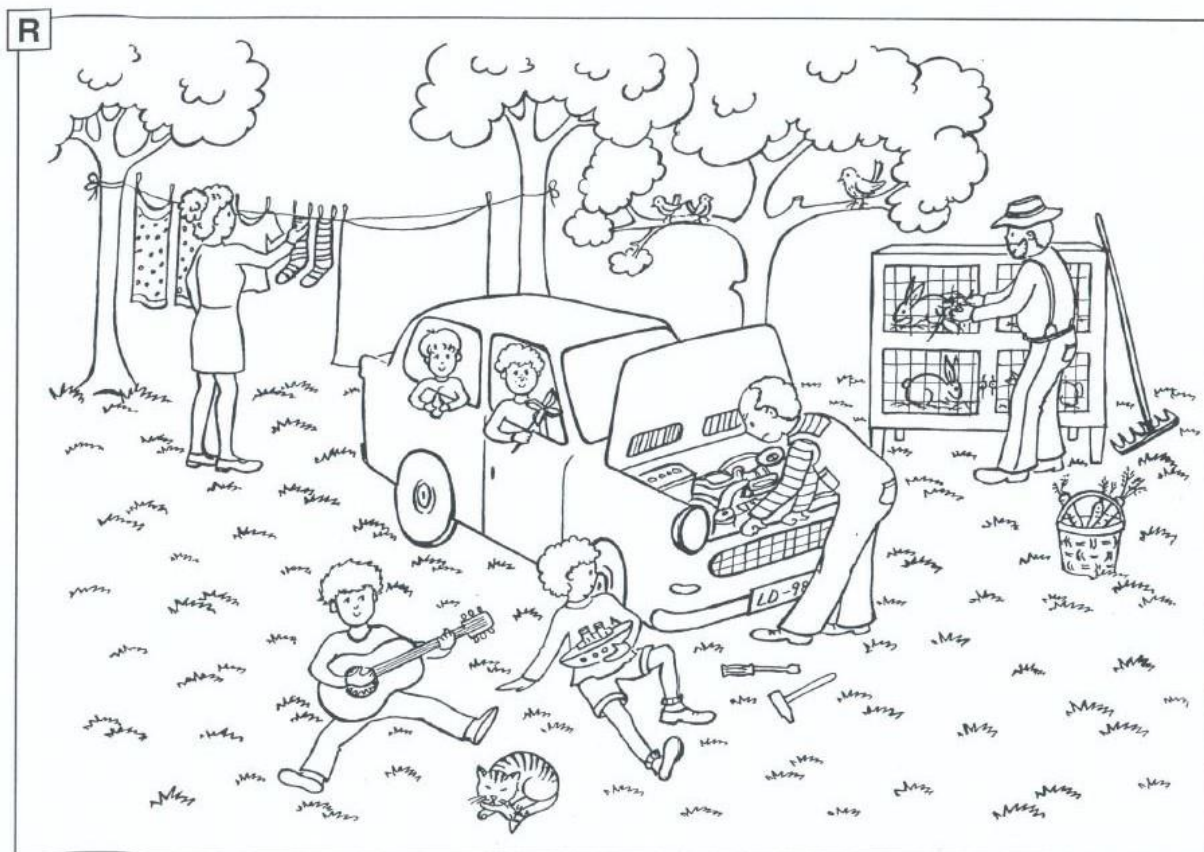
STROM
HRUŠKA
TRÁVA

PÍRKO

POHÁR
ZMRZLINA

KOČÁREK

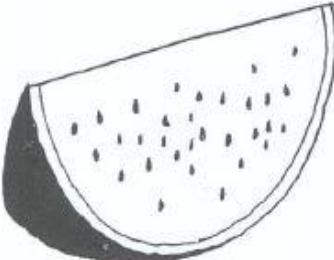
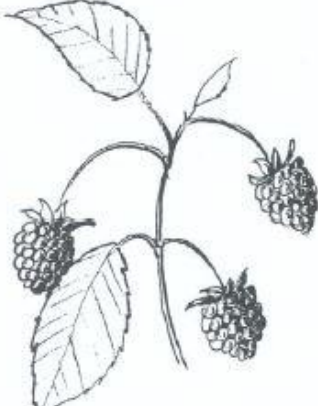

PŘÍLOHA V

Příloha V: Roztleskání slov na slabiky

Roztleskej slova na slabiky. Do rámečku pod obrázkem nakresli tolik teček, kolik má slovo slabik. Ukazuj obrázky, na kterých je nakresleno pečivo, na kterých je nábytek.

<p>ROHLÍK</p> 	<p>ŽIDLE</p> 	<p>KOLÁČE</p>
<p>STŮL</p> 	<p>BUCHTY</p> 	<p>SKŘÍŇ</p>
<p>CHLÉB</p> 	<p>POSTEL</p> 	<p>KNIHOVNA</p>
<p>KŘESLO</p> 	<p>BÁBOVKA</p> 	<p>VÁNOČKA</p>

Co mají slova nakreslená na obrázcích společného? Kterou hlásku slyšíme na začátku slova?

MEDVĚD 	MOTÝL 	MOTORKA
MÍSA 	MELOUN 	MALINY
MLÉKO 	MLÝN 	MAPA